

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Departament de Biblioteconomia i Documentació
Programa de doctorat “Literatura catalana, entre les propostes teòriques i la
pràctica”. (Dep. de Filologia Catalana. Universitat de Barcelona)

Bienni 1996-1998

LES EDICIONS INFANTILS I JUVENILS DE
L’EDITORIAL JOVENTUT (1923-1969)

Tesi doctoral que presenta Mònica Baró Llambias
per optar al títol de doctora en Documentació
per la Universitat de Barcelona

Directors

Dr. ERNEST ABADAL I FALGUERAS

Dr. LLUÍS QUINTANA TRIAS

Barcelona, juny de 2005

CAPÍTOL 2. LES EDICIONS PER A INFANTS A CATALUNYA ENTRE 1923 I 1969

2.1 ESTAT DE LA QÜESTIÓ

A diferència de països veïns, on des de fa temps s'ha establert una història de l'edició poc menys que institucional —vegeu el cas, per exemple, de la monumental *Histoire de l'édition française* —²⁹ ni Catalunya ni Espanya compten amb una obra que repassi, des d'un punt de vista actual, el que ha estat la història de l'edició. Escatir les causes d'aquestes mancances no és objectiu d'aquesta revisió, però és probable que, entre d'altres, hi tingui un pes important el limitat nombre d'instàncies acadèmiques que es dediquen a estudiar aquest tema. D'un repàs de la bibliografia es desprèn que, en molts casos, són els investigadors d'altres països els que impulsen estudis i incorporen nous punts de vista a l'anàlisi de la qüestió, que s'inscriuen, sobretot, en la rica tradició francesa d'anàlisi i estudi de l'escrit, entès en el sentit més ampli i que, per tant, inclou també la producció impresa.

D'altra banda, l'estat deplorable dels arxius de les cases editorials que, fins a dia d'avui, no han prioritzat la conservació del que és, de fet, un patrimoni documental de primer ordre, contribueix a dificultar els estudis sobre el món de l'edició. Per això, per tal de refer el que ha estat la història editorial del nostre entorn, s'ha de recórrer sovint a estudis que provenen d'altres disciplines i que, només esporàdicament, ens aporten informació tangencial sobre el tema.

En aquest sentit, disposem certament d'algunes històries del llibre de caràcter general que sovint posen més l'èmfasi en el llibre com a producte final que en les circumstàncies que envolten la seva producció i que, per tant, incideixen relativament poc en els aspectes concrets de l'edició. En aquestes obres solen aparèixer esmentats els grans editors, sigui pel seu volum de publicacions o per la incidència cultural que ha

²⁹ *Histoire de l'édition française* [realisée sous la direction générale de Henri-Jean Martin et Roger Chartier en collaboration avec Jean-Pierre Vivet], Paris: Promodis, 1983-1986, 4 vol. Tome I. *Le livre conquérant. Du Moyen Âge au milieu du XVIIe siècle*. Tome II. *Le livre triomphant. 1660-1830*. Tome III. *Le temps des éditeurs. Du Romantisme à la Belle Époque*. Tome IV. *Le livre concurrencé. 1900-1950*.

suposat la seva tasca, mentre que els relativament petits no mereixen mes enllà d'una menció. No cal dir que, en aquest context, les editorials que es dediquen, prioritàriament, a la literatura per a infants, encara solen rebre menys atenció que les de tipus general.

Una altra possibilitat per a conèixer dades sobre les empreses editorials consisteix a rastrejar les històries generals de la literatura. En aquelles que segueixen corrents més moderns, podem trobar-hi anàlisis sobre programes editorials i, de vegades, sobre les relacions establertes entre editors i autors. En aquest cas, el que queda al marge és l'estudi d'aquelles produccions no literàries i, normalment també, no cal insistir-hi, les considerades produccions literàries menors, entre les quals, la literatura per a infants.

Una darrera font per a l'obtenció de dades relatives a la història de l'edició la constitueixen les publicacions que solen aparèixer per a commemorar els aniversaris de fundació de les empreses editorials o bé els articles que glossen aquest fet. En el mateix apartat podríem incloure els escrits memorialístics d'editors o autors, que també ens aporten informacions interessants sobre el tema.

Quan el 1996 vam presentar la biografia de l'editor Josep Zendera com a treball d'investigació de doctorat, la situació en aquest camp era molt precària. Per fortuna, des de diferents sectors —l'acadèmic però també el periodístic i el propi sector editorial— s'han impulsat un seguit d'obres que repassen el que ha estat l'edició a Espanya, i molt especialment, en el darrer anys, l'edició al segle XX. Repassem-les nosaltres també.³⁰

2.1.1 La història de l'edició a Espanya i a Catalunya

En primer lloc, i no només des d'un punt de vista cronològic, cal destacar la interessant labor que la Fundación Germán Sánchez Ruipérez ha dut a terme amb la seva col·lecció "Biblioteca del libro" on s'han publicat estudis parcials sobre el llibre entre els quals destaca, molt especialment, l'obra dirigida per Hipólito Escolar *Historia ilustrada del libro español*, en tres volums,³¹ que té com a model remot l'esmentada història de l'edició francesa però que, malauradament, es queda a mig camí entre l'obra divulgativa i el llibre de regal. Aquesta obra, que repassa la història del llibre a tota la península des

³⁰ En aquesta revisió de l'estat de la qüestió a través de la publicació d'estudis generals o parcials no tindrem en compte les repertoris bibliogràfics que, si bé son una eina imprescindible per a establir la història de la edició, no tenen aquest objectiu en si mateixos. No obstant, com a eina, apareixen ressenyats a la bibliografia.

³¹ Hipólito Escolar (dir.), *Historia ilustrada del libro español*, Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez: Pirámide, 1993-1996, 3 vols.

de les seves primeres manifestacions fins a l'actualitat —encara que de manera molt superficial, en aquest darrer cas—, dedica alguns capítols específics al llibre català i a l'edició en llengua catalana en les diverses èpoques, com el de Leonor Vela³² o els del mateix Hipólito Escolar³³ i també repassa el que ha estat el llibre per a infants, en un capítol en què Jaime García Padrino esmenta la labor que Joventut ha fet per apropar els joves lectors espanyols a la literatura infantil europea.³⁴

En la línia de l'anàlisi del consum del llibre, més que no pas de l'edició pròpiament dita, trobem l'obra *Historia de la edición y la lectura en España: 1472-1914*, dirigida per Víctor Infantes, François Lopez i Jean-François Botrel que, en el sumari, inclou també algunes referències a l'edició de llibres per a infants i que, donada l'amplitud cronològica de l'estudi és, forçosament, limitada.³⁵

En els darrers anys han aparegut altres obres que centren més el seu interès en l'edició contemporània per omplir, en part, el buit que l'obra esmentada deixava en aquest aspecte i que, més enllà de la revisió de títols i autors, aporten una visió més propera al que en podríem anomenar història de l'edició. Així, en cert ordre cronològic, primer va aparèixer l'obra de Jesús A. Martínez Martín, *Historia de la edición en España, 1836-1936*³⁶, que només parcialment coincideix amb els límits cronològics del nostre estudi però que dedica un capítol específic a la producció per a infants, on esmenta el paper de l'Editorial Joventut, sobretot per la seva aportació de traduccions de les principals obres de la literatura infantil europea i per la qualitat de les seves edicions il·lustrades.³⁷ Més recentment, ha aparegut l'obra de Xavier Moret, *Tiempo de editores, historia de la edición en España, 1939-1975*,³⁸ centrada en el món editorial de la postguerra i que, lògicament, dedica sengles capítols a editors importants com Josep Jané o Vergés, i a editorials catalanes com Bruguera, Planeta, Caralt, Noguer i les més modernes

³² Leonor Vela, “La edición en lengua catalana: siglos XIX y XX”, en: Hipólito Escolar (dir.), *Historia ilustrada del libro español, vol. III: La edición moderna: siglos XIX y XX*, Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 1996, p. 398-471.

³³ Hipólito Escolar, “El libro y la lectura en el siglo XX: producción barcelonesa”, en: Hipólito Escolar (dir.), *Historia ilustrada del libro español, vol. III: La edición moderna: siglos XIX y XX*, Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 1996, p. 140-146 i p. 170-182.

³⁴ Jaime García Padrino, “El libro infantil en el siglo XX”, en: Hipólito Escolar (dir.), *Historia ilustrada del libro español: La edición moderna: siglos XIX y XX*, Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 1996, p. 299-344.

³⁵ Jaime García Padrino. “Las lecturas infantiles”. En: V. Infantes, F. Lopez i Jean-François Botrel (eds.). *Historia de la edición y la lectura en España: 1472-1914*. Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 2003. p. 735-744.

³⁶ Jesús A. Martínez Martín (dir.), *Historia de la edición en España (1836-1936)*, Madrid: Marcial Pons, 2001, 527 p.

³⁷ Raquel Sánchez García, “La edición de libros infantiles y juveniles”, En: Jesús A. Martínez Martín (dir.), *Historia de la edición en España (1836 —1936)*, 2001, p. 350.

³⁸ Xavier Moret, *Tiempo de editores: historia de la edición en España, 1939-1975*, Barcelona: Destino, 2002, 397 p.

Tusquets, Lumen o Anagrama.³⁹ En la mateixa línia de revisió general del sector editorial cal destacar també l'obra de Sergio Vila-Sanjuán, *Pasando página. Los editores, los escritores, los best sellers, los premios, los escándalos y las tendencias en la España democrática*, que analitza una època posterior a la del nostre estudi.⁴⁰ Aquestes visions de conjunt es poden complementar amb alguns estudis més concrets circumscrits a una època determinada, com el de Gonzalo Santonja, que estudia les anomenades editorials d'avançada que aparegueren durant la Segona República.⁴¹ Tot just abans de tancar aquest treball, ha aparegut l'obra dirigida per Jesús Martínez Martín titulat *Los patronos del libro: las asociaciones corporativas de editores y libreros, 1900-1936*, que aprofundeix sobre les pràctiques associatives dels professionals del món del llibre a l'Espanya del primer terç del segle XX, en què podem resseguir part de l'activitat que en aquest camp exercí Josep Zendera.⁴²

Pel que fa als estudis sobre l'edició feta específicament a Catalunya, en aquests darrers anys també s'ha detectat increment notable d'estudis.⁴³ Una mostra de que alguna cosa s'està movent en aquest camp, és la de la sèrie de Manuel Llanas sobre la història de l'edició a Catalunya, que va es va iniciar amb *L'edició a Catalunya: segles XV a XVII*,⁴⁴ de la qual ja vam tenir com a aperitiu *El llibre i l'edició a Catalunya: apunts i esbossos*, del mateix autor.⁴⁵ Al moment actual, disposem també de les monografies dedicades al segle XVIII i al segle XIX.⁴⁶ El mateix autor treballa en la línia de recuperació de la memòria editorial que esmentàvem en tractar el cas espanyol, i ha publicat també *Noms*

³⁹ En aquesta obra, Moret dedica alguns paràgrafs a l'Editorial Joventut en què esmenta les seves col·leccions de novel·la popular i, sobretot, l'encert de publicar les obres d'Hergé. D'altra banda, en destaca la qualitat de les publicacions de l'editorial, especialment des que Marià Manent es fa càrrec de la direcció literària, a partir de 1942. Cf. Xavier Moret, *Tiempo de editores...*, p. 65, 101-102 i 146.

⁴⁰ Sergio Vila-Sanjuán, *Pasando página: los editores, los escritores, los best sellers, los premios, los escándalos y las tendencias en la España democrática*, Barcelona: Destino, 2003, 744 p.

⁴¹ Gonzalo Santonja, *La República de los libros: el nuevo libro popular de la II República*, Barcelona: Anthropos, 1989, 191p.

⁴² Martínez Martín, Jesús A. (dir), Ana Martínez Rus, Raquel Sánchez García, *Los patronos del libro: las asociaciones corporativas de editores y libreros, 1900-1936*, Gijón: Trea, 2004, 211 p. (Biblioteconomía y administración cultural ; 108)

⁴³ Només a tall d'exemple citarem el complet article d'Anna Gudayol, "Historia del llibre i de les biblioteques a Catalunya: quinze anys d'estudis (1985-1999)" publicat a *Ítem: revista de Biblioteconomia i Documentació*, núm. 27 (juliol-desembre de 2000) p. 4-64, on es repassa amb detallada exhaustivitat cadascuna de les aportacions a aquesta hipotètica història de l'edició a Catalunya a què ens hem referit.

⁴⁴ Manuel Llanas, *L'edició a Catalunya: segles XV a XVII*, Barcelona: Gremi d'Editors de Catalunya, 2002, 350 p.

⁴⁵ Manuel Llanas, *El llibre i l'edició a Catalunya: apunts i esbossos*, Barcelona: Gremi d'Editors de Catalunya, 2001, 94 p.

⁴⁶ Manuel Llanas, *L'edició a Catalunya: el segle XVIII*, Barcelona: Gremi d'Editors de Catalunya, 2003, 220 p.; Manuel Llanas, *L'edició a Catalunya: el segle XIX*, Barcelona: Gremi d'Editors de Catalunya, 2004, 381 p. Tots aquests títols formen part de la col·lecció Història de l'edició a Catalunya.

per a una història de l'edició a Catalunya, un recull d'entrevistes amb alguns dels més destacats protagonistes de l'edició contemporània, com José Manuel Lara Hernández de Planeta; Josep Lluís Monreal d'Océano i Josep Vergés, de Destino.⁴⁷

Sobre la història de l'edició en primera persona, tenim alguns exemples de semblances d'editors, memòries o obres commemoratives que algunes editorials han publicat en ocasió de la celebració dels aniversaris de la seva fundació.⁴⁸ D'entre els escrits per editors catalans, podem destacar els estudis sobre l'obra de J.M. Cruzet al capdavant de Selecta, o la de Josep M. Janés. Darrerament, han aparegut també les memòries de Rafael Borràs Betriu, que va treballar a Joventut durant un temps, als anys cinquanta, i que ens aporten algunes informacions sobre el tarannà i la manera de treballar de l'editor Zendrera.⁴⁹ En relació a les obres commemoratives d'editorials cal destacar l'estudi publicat en ocasió del cinquantè aniversari de l'editorial Labor,⁵⁰ o el setantacinquè d'Edicions Proa, entre d'altres.⁵¹ Un cas apart, per tal com incorpora un interessant —per bé que breu— estudi sobre el conjunt de l'edició catalana al segle XX, és el llibre que es publicà en ocasió del vint-i-cinquè aniversari d'Edicions 62.⁵² Més completa i aprofundida és l'aportació que Philippe Castellano, fa de la creació i desenvolupament de les editorials Espasa i Calpe —tot posant especial èmfasi en els aspectes organitzatius i tècnics— a partir de l'estudi de la que en va ser l'obra emblemàtica, l'*Enciclopedia Espasa*.⁵³ També cal esmentar en aquesta línia, el recentment aparegut estudi sobre l'editorial Nova Terra, en què s'estableix la trajectòria d'aquesta editorial des del punt de vista dels qui hi varen col·laborar a la llum d'una anàlisi de les circumstàncies polítiques i econòmiques del moment, sense considerar, però, els aspectes tècnics de l'edició.⁵⁴

⁴⁷ Manuel Llanas, *Noms per a una història de l'edició a Catalunya*, Barcelona: Gremi d'Editors de Catalunya, 2001, 112 p.

⁴⁸ Entre les memòries d'editors trobem les de José Ruiz-Castillo Basala, *El apasionante mundo del libro: memorias de un editor*, 1972, 300 p. i les de Manuel Aguilar Muñoz, *Una experiencia editorial*, Madrid: Aguilar., 1964, 306 p.

⁴⁹ Rafael Borràs Betriu, *La batalla de Waterloo: memorias de un editor*, Barcelona: Ediciones B, 2003, 534 p.

⁵⁰ Jaume Serrats i Ollé, *Barcelona cultural: 1915-1990: història d'Editorial Labor*, Barcelona: Labor, 1990

⁵¹ *50 anys: 1928-1978: Edicions Proa*, Barcelona: J.B. Cendrós, 1979, i Manuel Llanas i Ramon Pinyol, *Proa: 1928-2003: 75 anys a tot vent*, Barcelona: ECSA, 2003, 282 p.

⁵² *Edicions 62: vint-i-cinc anys (1962-1987)*, Barcelona: Edicions 62, 1987 i, especialment, l'aportació de Francesc Vallverdú, "L'edició en català i l'experiència d'Edicions 62", en: *Edicions 62. Vint-i-cinc anys (1962-1987)*, Barcelona: Edicions 62, 1987, p.109-118.

⁵³ Philippe Castellano, *Enciclopedia Espasa: historia de una aventura editorial*, Madrid: Espasa Calpe, 2000, 581 p.

⁵⁴ Dolors Marín i Agnès Ramírez, *Editorial Nova Terra: 1958-1978: un referent*, Barcelona: Mediterrània, 2004, 326 p.

A banda de les èpoques més pretèrites, el període històric que més interès ha despertat entre els historiadors del llibre i de l'edició és el de la Guerra Civil i la immediata postguerra. Així, podem trobar informacions interessants pel treball que ens ocupa a les obres de Creixell⁵⁵ i Manent⁵⁶ que repassen les edicions realitzades en aquest període. En aquest mateix sentit, l'obra de Josepa Gallofré ens dibuixa el context en què es desenvolupa una part de la producció editorial a Catalunya en la immediata postguerra, i ens aporta informacions molt interessants en relació l'aplicació de la censura a l'edició d'obres en català.⁵⁷ Encara hi ha altres estudis que repassen la incidència de la censura en l'edició al tardofranquisme⁵⁸ i el paper dels editors en la represa del mercat en català.⁵⁹ Per a altres períodes, només comptem amb alguns articles que ens ajuden a dibuixar la situació. Cal citar en primer lloc, des d'un punt de vista cronològic, el ja clàssic de Francesc Vallverdú "L'edició catalana de 1923 a 1930"⁶⁰ i també el de Joan Samsó Llenàs "L'activitat editorial en català entre el 1939 i el 1981".⁶¹

Però per traçar una veritable història de l'edició calen moltes històries petites, però aprofundides, de les diverses cases editorials que, més enllà de l'estudi dels seus catàlegs, analitzin els aspectes relacionats amb el funcionament de l'empresa que hi ha darrere i, també, les aportacions que aquestes han fet al moment cultural en què s'inscriuen. I és precisament en aquest punt on les mancances són més significatives i on s'insereix el nostre treball.

2.1.2 Estudis sobre edició per a infants⁶²

En el nostre país, el llibre infantil ha tingut una gran importància en la història de la cultura donat que ha hagut de suplir, durant molts anys, la manca d'institucions

⁵⁵ Joan Creixell, *El llibre a Catalunya durant la Guerra Civil*, Barcelona: Publicacions de d'Abadia de Montserrat, 1990, 196 p.

⁵⁶ Joan Creixell i Albert Manent, *Bibliografia catalana dels anys més difícils (1939-1943)*, Barcelona: Publicacions de d'Abadia de Montserrat, 1988, 69 p. i Joan Creixell i Albert Manent, *Bibliografia catalana: cap a la represa (1944-1946)*, Barcelona: Publicacions de d'Abadia de Montserrat, 1989, 150 p.

⁵⁷ M. Josepa Gallofré i Virgili, *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, 542 p.

⁵⁸ Georgina Cisque, José Luis Erviti i José Antonio Sorolla, *La represión cultural en el franquismo: diez años de censura de libros durante la ley de prensa (1966-1976)*, 2a. ed., Barcelona: Anagrama, 2002, 225 p.

⁵⁹ Albert Manent, "Resistència i recuperació catalana durant el franquisme", en: *Escriptors i editors del nou-cents*, Barcelona: Curial, 1984, p. 215-238.

⁶⁰ Francesc Vallverdú, "L'edició catalana de 1923 a 1930", *Els Marges*, núm. 9 (1977), p. 23-50.

⁶¹ Joan Samsó Llenàs, "L'activitat editorial en català entre el 1939 i el 1981", *Afers*, núm. 10 (1995), p. 555-569.

⁶² En aquest apartat no detallarem les aportacions dels repertoris bibliogràfics, així com tampoc altres aportacions que provenen dels camps relacionats amb el llibre infantil, com la il·lustració, tot i que, com s'ha esmentat son eines indispensables per al treball i, com a tals, les citem a la bibliografia.

educatives i culturals, i ha hagut de vehicular a través del llibre allò que l'escola no podria fer. En aquest context, doncs, és encara més significatiu que el llibre infantil no hagi estat objecte d'anàlisi més que en comptades ocasions.⁶³ I si bé disposem d'alguns estudis en profunditat del període que va de finals del segle XIX a mitjan del segle XX,⁶⁴ molt poques vegades s'ha tractat el tema de la producció per a infants a la postguerra. En un article on es repassava la situació de la literatura infantil a Catalunya en el període que abastava la postguerra fins a l'any 89, Teresa Mañà es plantejava la necessitat de promoure treballs d'investigació en relació a aquest període i, molt especialment, sobre algunes de les editorials més emblemàtiques del nostre país entre les que citava “Joventut o Estela, històriques pel seu paper en la difusió del llibre infantil”.⁶⁵ El que esmentava la professora Mañà podria estendre's a tot l'àmbit de l'edició de llibres per a infants, no només català sinó, fins i tot, espanyol, ja que el panorama dels estudis sobre l'edició per a infants és encara més limitat que el general. En la majoria dels casos, les aportacions que s'han fet fins ara han girat més entorn les obres que entorn les editorials i, sovint, s'han limitat a la història de la literatura infantil. Algunes obres especialitzades que analitzen la producció de llibres per a infants i joves a Espanya tenen ja una edat i, normalment, passen molt per damunt del que ha estat l'edició en llengua catalana i/o a Catalunya. Citem aquí a tall d'exemple l'obra de Jaime García Padrino *Libros y literatura para niños en la España contemporánea*,⁶⁶ que s'ha de considerar la revisió més extensa sobre el tema i la que s'enfoca des d'una òptica més moderna, ja que depassa l'estricta àmbit de la història de la literatura per entrar en el que podem anomenar història de l'edició, però que no tracta l'edició de llibres per a nens en les altres llengües espanyoles, més enllà de la castellana,⁶⁷ i que s'inscriu en la

⁶³ Per a una revisió de la literatura infantil en català, analitzada des de diversos punts de vista, és imprescindible la consulta de *La literatura infantil i juvenil catalana: un segle de canvis*. Teresa Colomer (ed.), Bellaterra: Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat Autònoma de Barcelona, 2002. 270 p.

⁶⁴ Pel que fa a l'àmbit estricte de la investigació sobre el llibre infantil català anterior a la Guerra Civil, caldria citar alguns treballs de final de carrera que estudiaven aspectes relacionats amb l'edició de llibres per a infants, tant des d'un punt de vista bibliogràfic com editorial. Entre aquests, cal destacar el de Júlia Samaranch i Viñas, *L'editorial Muntanyola i les seves publicacions*, presentat el 1978 a l'antiga Escola de Bibliologia, i la tesina de Llicenciatura de Teresa Rovira, *Noucentisme i llibre infantil: influència del Noucentisme sobre la producció i difusió del llibre per a infants*. Sobre la producció posterior al 1939, destaquem una aportació de Teresa Rovira, “La literatura infantil i juvenil”, en: *Història de la literatura catalana*, Barcelona: Edicions 62; Orbis, 1989, v. 3, p. 297-308.

⁶⁵ Teresa Mañà, “Els llibres de nois es fan grans: la literatura infantil en català des de 1939 fins a l'actualitat”, *Lletres de canvi*, núm. 19-20, (juliol-agost, 1989), p. 21-26.

⁶⁶ Jaime García Padrino, *Libros y literatura para niños en la España contemporánea*, Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 1992, 591 p.

⁶⁷ Curiosament, només cita unes obres catalanes, les publicades pel Comissariat de propaganda de la Generalitat de Catalunya, durant la Guerra Civil, il·lustrades per Obiols i Anglada, com a mostra del llibre infantil com a vehicle ideològic. Cf. Jaime García Padrino, *Libros y literatura para niños...*, p. 401.

mateixa línia de les clàssiques històries de la literatura infantil de Carmen Bravo Villasante.⁶⁸

Més adequat a les nostres necessitats, tot i que no compartim algunes de les valoracions que fa de la producció del període esmentat, és el plantejament de l'obra de Fernando Cendán Pazos, *Medio siglo de libros infantiles y juveniles (1935-1985)*,⁶⁹ que abraça, des d'un punt de vista cronològic, un espectre bastant ampli d'allò que pretenem estudiar i que aporta nombroses dades sobre el món de l'edició per a infants durant aquest període: més que una anàlisi d'allò que s'edita, Cendán fa una aproximació al món de l'edició per a infants i tracta els autors, il·lustradors i editors, i també els aspectes relatius a la producció i comercialització del producte (tirades, preus, llibreters i biblioteques) arribant a analitzar, fins i tot, els hàbits de lectura i les activitats de promoció de la lectura i la difusió del llibre entre els lectors.

Fins no fa gaire, la història de l'edició per a infants en llengua catalana calia resseguir-la en capítols específics dins històries generals de la literatura o en capítols introductoris o complementaris a altres obres. Així, cal destacar les aportacions cabdals de Teresa Rovira amb els articles *La literatura infantil i juvenil*⁷⁰ i *Los libros infantiles en catalán*,⁷¹ treballs que aporten interessants informacions no només sobre els aspectes literaris de la producció, sinó també sobre el context editorial en què es desenvolupa.

El panorama caldria completar-lo amb l'aparició d'algunes obres específiques sobre el llibre infantil en català com, per exemple, la de Caterina Valriu i Llinàs, *Història de la literatura infantil i juvenil catalana*⁷² que, malauradament, es circumscriu únicament a la literatura, sense entrar en altres aspectes complementaris. Més variats enfocaments els trobem a l'obra recentment apareguda *La literatura infantil i juvenil catalana: un*

⁶⁸ Carmen Bravo Villasante, *Historia de la Literatura Infantil Española*, 3^a ed., Madrid: Doncel, 1969, 383 p.

⁶⁹ Fernando Cendán Pazos, *Medio siglo de libros infantiles y juveniles (1935-1985)*, Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez; Pirámide, 1986, 393 p.

⁷⁰ Teresa Rovira, "La literatura infantil i juvenil", en: *Història de la literatura catalana*, Barcelona: Ariel, 1988, p. 421-471.

⁷¹ Teresa Rovira, "Libros infantiles en catalán", en: Bettina Hürlimann, *Tres siglos de literatura infantil europea*, Barcelona: Juventud, 1968, p. 314-331.

⁷² Caterina Valriu i Llinàs, *Història de la literatura infantil i juvenil catalana*, Barcelona: Pirene, 1994, 252 p.

*segle de canvis*⁷³ que conté un capítol dedicat específicament a l'edició de llibres per a infants on s'estableix una anàlisi quantitativa de la producció durant el segle XX.⁷⁴

Com en l'àmbit de l'edició en general, també algunes editorials dedicades a la producció d'obres per a infants han publicat monografies commemoratives on es repassa la seva trajectòria. Una mostra interessant és la publicació sobre el vint-i-cinquè aniversari de La Galera on, a més d'una cronologia que n'estableix la producció, hi trobem interessants aportacions que situen l'editorial en el seu context.⁷⁵

D'altra banda, podem recórrer a articles breus apareguts a les revistes especialitzades en el camp de la literatura infantil que ens il·lustren breument sobre la trajectòria de determinades editorials, com els dedicats a Estela⁷⁶ i a Joventut mateixa, apareguts a la revista de literatura infantil *Faristol*.⁷⁷

2.2 PERIODITZACIÓ

La periodització d'aquesta època de la història de l'edició a Espanya i a Catalunya no revesteix especial dificultat si ens limitem a determinar-ne les etapes més significatives. En aquest sentit, donat que les diferents formes de govern incideixen de manera notable en aspectes clau per al desenvolupament del món editorial, com ara els culturals i els lingüístics, els canvis polítics permeten establir tres períodes ben definits configurats pel Directori Militar de Primo de Rivera, la Segona República i la Dictadura franquista, respectivament. Certament, però, en tractar-se de l'anàlisi d'una activitat productiva, hi ha altres factors que han de ser considerats. Així, els aspectes relatius a l'evolució de la tecnologia de la impressió i l'enquadernació, o els que estableixen noves estructures econòmiques i organitzatives en les editorials modernes i, també, els canvis en els aspectes legislatius relacionats amb els drets de propietat intel·lectual tindran una gran incidència en les pràctiques i els resultats de la indústria editorial.⁷⁸ Per això, una anàlisi

⁷³ Teresa Colomer (ed.), *La literatura infantil i juvenil catalana: un segle de canvis...*

⁷⁴ Anna Gasol, "L'esclat de l'edició: llibres per a tot i per a tothom", en: Teresa Colomer (ed.), *La literatura infantil i juvenil catalana...*, p. 135-144.

⁷⁵ *La Galera: 25è aniversari: 1963-1988*, Barcelona: La Galera, 1988, 156 p.

⁷⁶ Concepció Carreras, "Recordeu els àlbums Estela", *Faristol*, núm. 34 (1999), p.12-15.

⁷⁷ Mònica Baró, "Joventut: una llarga trajectòria", *Faristol*, núm. 36, (2000), p. 18-22.

⁷⁸ No obstant això, aquests són canvis graduals i per tant, difícilment determinen punts d'inflexió tan estrictes com ho poden ser els canvis polítics. Així, per exemple la *Historia de la edición en España...* s'estableix una única distinció cronològica entre el segle XIX i XX.

més detallada detectarà subperíodes que responen a l'acció d'aquestes variants que, forçosament, acabaran afectant les línies editorials i, per això, sense perdre de vista el marc general, tindrem en compte els punts d'inflexió dins aquests períodes tan amplis.

Normalment, l'estudi de la primera etapa, marcada pel Directori Militar, no presenta dubtes ni controvèrsia. Gairebé tots els autors coincideixen en les dates límit de 1923 i 1930, i a fer una anàlisi unitària del període, especialment pel que fa al món de l'edició en llengua catalana.⁷⁹ A part dels esdeveniments polítics, des d'un punt de vista de l'evolució econòmica del món editorial, 1923 coincideix —any amunt, any avall— amb la culminació d'un procés de canvi iniciat amb el tombant de segle, que convertí el negoci editorial en una activitat moderna, amb l'establiment de empreses potents—ara ja societats anònimes i, per tant, amb capitals més consolidats— que reorganitzen els processos productius i modernitzen els mecanismes de comercialització i venda. En certa manera, les limitacions imposades per una legislació restrictiva, que afecta especialment l'àmbit de les publicacions periòdiques, sembla que beneficien les empreses editorials que ara treuen el màxim profit possible de l'increment de lectors que s'ha anat generant en tot el primer quart del segle XX, amb l'expansió territorial de l'ensenyament obligatori. A tot això, i com a justificació de la proliferació d'empreses editorials en aquest període, cal sumar-hi la prosperitat econòmica generada per la neutralitat en la Guerra Europea.⁸⁰

No obstant, no tots els autors basen les perioditzacions en aspectes polítics o econòmics i, per tant, alguns inclouen aquesta època en períodes més amplis. Així ho fa Teresa Rovira, en estudiar la producció específica per a infants en llengua catalana, i més atenta a la situació cultural específica de Catalunya, inclou el Directori en un període més ampli, que situa entre 1917 i 1931. Aquest període ella l'anomena “del nou-cents”, en clara referència a la pervivència del model noucentista que, sota la Dictadura, i un cop eliminades les instàncies de govern catalanes, seria continuat per la societat civil.⁸¹ Per la seva banda, Jaime García Padrino, que també estudia la producció per a infants, però més específicament en l'àmbit de la literatura, inclou l'època del Directori en un període molt ampli que s'estén de 1900 a 1936 i que ell anomena de preguerra.⁸²

⁷⁹ Vegeu Francesc Vallverdú, “L'edició catalana de 1923 a 1930”, p. 23-50 i Albert Manent *Escriptors i editors...*, p.180-187

⁸⁰ Josep Termes, “De la Revolució de setembre a la fi de la Guerra Civil”, p. 282-292.

⁸¹ Teresa Rovira, “La literatura infantil i juvenil”, p. 421-471.

⁸² Jaime García Padrino, *Libros y literatura para niños...*

El segon període polític que es pot establir en els límits del nostre estudi és el que es desenvolupa sota els diversos governs de la Segona República. També en aquest cas hi ha unanimitat entre els estudiosos a considerar el període com a unitari, marcat per un nou model d'estat i pel restabliment de les llibertats. No obstant, del període de la Segona República, entès globalment, alguns autors en distingeixen l'etapa bèl·lica, marcada per unes condicions materials determinades i també per un biaix ideològic notable en la producció de llibres.

Així ho han fet, per exemple, els autors de la *Historia de la edición en España*, que tanquen el seu estudi el 1936, en considerar que l'esclat de la Guerra Civil trenca amb una línia coherent d'evolució del món editorial i que, per tant, és l'inici d'un nou període. També ho creuen així alguns autors identificats amb el nou règim, que fan començar la “nova era” precisament en el moment de l'Alzamiento.⁸³

També Teresa Rovira, en tractar específicament del llibres per a infants a Catalunya, identifica un període unitari entre 1931 i 1939, dins el qual inclou com a apartat diferenciat el temps de la Guerra Civil. Segons Rovira, a partir de 1931, la tasca cultural de la Generalitat comença a tenir fruits en el camp de la producció per a infants a Catalunya, amb un increment notable de les publicacions i, sobretot, dels textos escolars o de coneixements que han de donar suport a la nova escola catalana.⁸⁴ Altres autors, curiosament, donen a aquest moment històric una importància especial, i així, Jaime García Padrino, per exemple, considera la Guerra Civil un fet tan remarcable que requereix un període específic, fins al punt d'identificar la producció total del segle XX en funció d'aquest esdeveniment.⁸⁵

El tercer període clarament identificat en la història de la producció editorial de l'Espanya del segle XX s'inicia amb el final de la Guerra Civil i ve marcat per la consolidació del règim que en resultà vencedor. En tractar-se d'un període que abasta gairebé quaranta anys, i durant el qual els canvis en el món de l'edició —tant des del punt de vista polític com tecnològic i econòmic— han estat notables, normalment s'estableixen diverses etapes, que varien en els seus límits cronològics segons que les

⁸³ Així ho fa Fernando Cendán Pazos en iniciar al 1936 la part titulada “El nuevo estado y el derecho de prensa e imprenta” de la seva *Historia del derecho español de prensa e imprenta (1502-1966)*, Madrid, Editora Nacional, 1974, p. 205-217.

⁸⁴ Teresa Rovira, “La literatura infantil i juvenil”, p.448.

⁸⁵ Jaime García Padrino, *Libros y literatura para niños...*

consideracions dels diversos estudiosos donin preferència al context político-econòmic o a l'anàlisi de la producció en sí mateixa.

Així doncs, a l'hora d'establir les diferents etapes d'aquest període marcat pel règim de Franco, hi ha menys acord entre els estudiosos que en les èpoques anteriors. L'acord és bastant generalitzat en acceptar la delimitació inicial del període —ja que se sol considerar la finalització de la guerra com a data de referència— i també la data de tancament —que se situa a la mort del dictador— però no en l'establiment de les etapes intermèdies. Així, els autors que estudien l'època des de la perspectiva de l'edició en llengua catalana, solen determinar com a moments d'inflexió aquells en què s'estableixen polítiques de repressió a la lliure expressió de la llengua o la cultura catalanes. En aquest sentit, Manent, per exemple, estableix diverses etapes en aquesta llarga postguerra: una primera que s'estendria entre 1939 i 1945, en què es detecten algunes iniciatives editorials que provenen del món eclesiàstic o de moviments literaris més aviat relacionats amb la poesia i que està molt marcada per les prohibicions dels estamentsensors del nou règim. La segona fase s'iniciaria entre 1945 o 1946, quan es detecta certa recuperació del moviment editorial i amb certa relaxació de la rigidesa censora, i que es clouria el 1952. Un tercer moment, marcat per l'aparició de noves iniciatives culturals i pedagògiques, impulsades per la societat civil, que s'estén entre 1952 i 1962. I, finalment, una darrera etapa, que ell denomina “el camí cap a la normalitat” s'iniciaria el 1962, amb un canvi de disposició del règim envers les edicions en català i es clouria el 1975, data de la mort del dictador.⁸⁶

Teresa Rovira —a qui seguirem en l'essencial— també analitza l'evolució del món editorial català en clau interna i considera el primer període, que defineix com “una lenta recuperació”, com un bloc compacte que aniria des de l'esfondrament de 1939 fins al 61. A partir de 1962, Rovira també inicia un segon període marcat per amb una important recuperació del sector, amb l'aparició de noves cases editorials i la represa de les edicions catalanes —especialment de les adreçades als infants— que es clou el 1975, quan considera que s'entreveu una normalització en l'edició per a infants arrel de la desaparició del règim. Aquesta cronologia és també la que proposa Francesc Vallverdú, que considera clau per a la recuperació de l'edició en català l'aixecament de la prohibició de les traduccions el 1962 i, tot i que no tanca explícitament aquest període que ell anomena del “redreçament”, expressa que una “certa normalitat” s'assolí ja a partir de 1977.⁸⁷ En aquesta mateixa línia treballa Ramon Bassa, que analitza la

⁸⁶ Albert Manent, “Resistència i recuperació catalana durant el franquisme”, p. 215-238.

⁸⁷ Francesc Vallverdú, “L'edició en català i l'experiència d'Edicions 62”, p.109-118.

producció literària infantil i juvenil des del punt de vista dels valors pedagògics, i que coincideix amb els autors esmentats en situar l'inici del període al 1962. Bassa, no obstant, el tanca al 1970, en ocasió de la promulgació de la Ley General de Educación de 1970, en una data més ajustada a la cronologia d'aquest estudi.⁸⁸

Per la seva banda, García Padrino que, com Rovira, analitza la producció per a infants, però des del punt de vista més estrictament literari i en un context més general, evidentment coincideix amb la data d'inici el 1939, però tanca el període el 1970, que ell considera moment d'inflexió en relació als gèneres de la literatura infantil i al tractament del tema. Aquest llarg període també el divideix en dues etapes, que no coincideixen amb les proposades per Manent i Rovira. García Padrino circumscriu la primera etapa, que ell anomena període autàrquic, entre 1939 i 1952, mentre que la segona, que defineix com a època de certa obertura, es desenvolupa de 1950 (sic) a 1970.⁸⁹ De fet, altres autors que analitzen la producció editorial per a l'àmbit estatal, com Xavier Moret, també consideren que és a partir de 1950 que es detecten un seguit de canvis prou significatius en el context espanyol per a permetre considerar l'inici d'una nova etapa. Aquests canvis que van des de la celebració del Congrés Eucarístic, al restabliment de les relacions amb EUA, passant per l'aparició dels primers moviments de contestació al règim, acabaran afectant el món editorial. En aquest cas, Moret tanca l'etapa el 1959, moment en què entreveu els inicis de l'obertura del sistema i d'una certa permeabilització envers les idees del món occidental que, com s'ha vist, altres autors situen als volts de l'any 1962.⁹⁰

En el nostre cas, per a l'anàlisi global del marc en què es desenvolupa l'actuació de Joventut, s'ha adoptat una cronologia que estableix amplis períodes basats en el context polític i que, com veurem, es corresponen a grans trets amb els canvis més significatius en la història de l'editorial. Així, un primer bloc correspon al Directori Militar, l'adveniment del qual, a la tardor de 1923, coincideix significativament amb la constitució de l'Editorial Joventut. Aquest apartat es clou amb la proclamació de la República el 1931, data en què s'inicia el segon bloc que abastarà tota l'època republicana, fins al 1939, en el qual s'ha establert un subapartat per a analitzar les especials condicions per a l'edició que es donen durant la Guerra Civil. El tercer gran

⁸⁸ Ramon Bassa, "Els valors pedagògics: de la resistència als transversals", p. 89-104.

⁸⁹ Sembla que García Padrino identifica, dins el període que aniria de 1939 a 1951, una etapa inicial, d'establiment dels valors del nou règim, que es perllongaria fins al 1945. Cf. J. García Padrino, *Libros y literatura para niños...*, p. 497.

⁹⁰ Xavier Moret, *Tiempo de editores...*

apartat, que abasta de l'any 1939 fins a 1975, correspon a la Dictadura franquista tot i que, lògicament, també en aquest cas s'han establert subperíodes en funció dels canvis al sí del règim i de les condicions socioeconòmiques que influeixen en el món de l'edició. Seguint a Teresa Rovira en l'essencial, s'ha determinat una primera etapa que aniria del final de la guerra fins a 1962, molt marcada per les línies ideològiques del règim, i una segona, en què es detecten algunes escletxes en la postura fins ara monolítica i que és aprofitada pel món de l'edició, i també per Joventut, per a renovar tots els gèneres. Aquesta etapa la tanquem amb la mort del dictador el 1975, data que supera dels límits cronològics del nostre estudi però que s'ha mantingut per coherència històrica.

Per a cadascun d'aquests tres períodes generals s'ha establert una anàlisi a dos nivells, un de general, que intenta reflectir la situació en què el món editorial es desenvolupa i una altra d'específica que fixa l'atenció en el món del llibre per a infants, fent sempre especial èmfasi en la situació a Catalunya que és, en definitiva, el marc primer de d'actuació i desenvolupament de l'Editorial Joventut.

2.3 EL MÓN EDITORIAL DURANT EL DIRECTORI MILITAR (1923-1931)

2.3.1 Tradició i renovació en el panorama de l'edició

L'Editorial Joventut, fundada el 5 d'octubre de 1923, inicià la seva activitat en un moment històric marcat per l'establiment de la Dictadura del general Primo de Rivera que s'havia proclamat pocs dies abans, el setembre de 1923, i que es perllongaria fins el 30 de gener de 1930. Aquest fet, lògicament, va incidir de manera notable en l'àmbit polític i cultural d'Espanya, ja que, des del primer moment, la proclamació del Directori Militar implicà la suspensió de les garanties constitucionals. Curiosament, la política de control dels mitjans de comunicació, que es deixà sentir especialment sobre aquells que des de Catalunya, combregaven amb la causa "separatista",⁹¹ no afectà excessivament el món del llibre, ja que els llibres que superaven les dues-centes pàgines estaven exempts de la censura prèvia que afectava les publicacions. En opinió de Gonzalo Santonja, aquesta distinció responia a la idea que el preu del llibre, molt superior al de les

⁹¹ Aquests aspectes es recullen en el Real decreto de 15 de septiembre de 1923 i al Real decreto en defensa de la Unidad Nacional de 18 de septiembre de 1923. Citat per: F. Cendán Pazos, *Historia del derecho español...*, p. 155-156.

publicacions periòdiques, era prou dissuassori per al comprador i el feia inaccessible a la majoria lectors de l'època.⁹²

D'altra banda, l'impuls cultural promogut des de la Mancomunitat en la dècada precedent, que es mantingué durant els primers temps de la Dictadura, va anar minvant a mesura que es limitava la seva capacitat d'acció política i econòmica, fins que fou dissolta l'any 1925. Suprimides, doncs, les instàncies administratives, a partir d'aquest moment és la societat civil la que pren el relleu i, en una mena de reacció resistencialista, s'inicia una etapa de gran activitat cultural.⁹³ Una de les manifestacions culturals que mostrà més desenvolupament durant aquesta època va ser la de l'edició.⁹⁴ Com indica Albert Manent, la Dictadura comporta una “època extraordinàriament creadora la qual, no solament potencià la irradiació de diaris, revistes, editorials i institucions que duïen l'empenta d'abans del nou règim d'excepció, sinó que mantingué un clima per a fer-ne néixer més”⁹⁵ i, així, es multiplicaren les publicacions periòdiques en llengua catalana o bilingües⁹⁶ i també les edicions de llibres en català.⁹⁷ D'altra banda, un cop eliminades les instàncies de govern, els polítics i els intel·lectuals que s'hi relacionaven varen dedicar les seves energies a la producció i a la difusió d'obres en llengua catalana, tal com ho explica el periodista i bibliògraf Lluís Bertran i Pijoan, en l'article corresponent a l'any 1929 de la sèrie que anualment publicava a la revista *La paraula cristiana*, on ressenyava les novetats de l'edició en català,

Arreplegats ànima endins, posàvem l'ànima en situació de produir més fruits de l'intel·lecte, que es traduïen en llibres. L'any 1926, l'eclosió d'aqueixa activitat era totalment pronunciada. No hi havia dubte —no en tenia ningú— que la nostra producció bibliogràfica havia atès un nivell com mai no era obtingut, i això d'una manera ràpida, d'una manera un xic sobtada, com per un salt; degut a la causa que ja hem apuntat.⁹⁸

⁹² Gonzalo Santonja, *La República de los libros...*, p. 10.

⁹³ Un exponent d'aquesta vitalitat cultural és l'elevat nombre d'associacions de tipus cultural que funcionen al país, com ho mostren les 259 que es comptabilitzen, entre 1923 i 1930 i només per la província de Barcelona, tal com ressenya Josep Termes a “De la Revolució de setembre a la fi de la Guerra Civil (1968-1939)”, p. 324.

⁹⁴ Francesc Vallverdú a “L'edició catalana...”, p. 23-50, cita, com a exemple, les actuacions de la Fundació Bernat Metge (1923), Barcino (1924), d'editorial Alpha (1926), i la pervivència de Bagañà, amb la Biblioteca Gentil de Folch i Torres, l'aparició de *La novel·la d'ara* (1923-1927) i la inauguració de la llibreria Catalònia i, més endavant, la pròpia editorial Mentora. A aquesta enumeració caldria afegir-hi la creació de Proa el 1928. No obstant, aquesta és també l'època de la desaparició d'editorial Catalana i l'Editorial Muntañola.

⁹⁵ Albert Manent, “Antecedents i història...”, 12 f.

⁹⁶ Aquesta evolució pot consultar-se a Francesc Vallverdú, “L'edició catalana...”, p. 48.

⁹⁷ La comptabilització de les publicacions en català pot dur-se a terme, pels anys 1926-33, a partir dels articles de Lluís Bertran i Pijoan publicats a *La paraula cristiana*, entre 1927 i 1934. A partir d'aquestes i altres dades, Vallverdú elabora un gràfic on s'observa que, pels anys esmentats, la producció catalana no baixa dels 229 títols de l'any 26 i ateny el màxim l'any 1930, amb 308 títols.

⁹⁸ Lluís Bertran i Pijoan, “Els llibres de l'any 1928: a guisa de balanç”, *La paraula cristiana*, vol. IX, (1929), p. 511.

En aquest renovellament hi jugà també un factor polític i, així, la instauració de la Dictadura farà que alguns editors encetin una etapa gairebé de resistència cultural que els durà a publicar obres en català, una activitat que sovint només és possible amb ajuts econòmic de mecenes, com ho fou Francesc Cambó.⁹⁹

Deixant de banda les consideracions polítiques, no s'ha d'oblidar que el mercat editorial en català era relativament minso, molt minso si s'ha de considerar l'opinió de Joan Estelrich, quan manifesta que, a tot estirar, hi havia, el 1927, 40.000 lectors habituals en català que eren, preferentment, lectors de diaris.¹⁰⁰ Això deixava un marge molt estret de benefici als qui es dedicaven només a l'edició en aquesta llengua. En canvi, el mercat en llengua castellana —comptant Espanya, però també el conjunt d'estats sud-americans i, encara, les Filipines— es calculava sobre una població de cent milions de lectors potencials, contra els sis milions, mal comptats, del català, amb l'atractiu afegit que, en tractar-se sempre d'una llengua oficial, l'edició podia gaudir dels beneficis derivats de les polítiques institucionals d'adquisició de llibres. Així doncs, els editors que tradicionalment havien publicat en llengua castellana seguiran en la seva línia, ara més d'acord amb els nous temps. En una línia intermitja, entre la resistència cultural i el possibilisme econòmic, en aquest període apareixeran algunes editorials que publiquen en les dues llengües, la qual cosa no havia estat una pràctica gaire habitual fins aleshores.¹⁰¹ I encara que, durant la Dictadura, Joventut no publica cap obra en català, sí que ho fa Mentora que, com veurem, forma part del mateix “conglomerat” editorial.

Des del punt de vista de la indústria editorial, en el moment d'aparició de Joventut, l'any 1923, l'edició a Espanya estava dominada, d'una banda, per les grans editorials fundades al segle XIX i que, fonamentalment, es repartien entre Madrid i Barcelona. A Madrid hi treballaven encara la Casa Editorial Hernando (1828), Bailly-Baillièrre, (1848) i Saturnino Calleja (1875). A aquestes s'hi havien afegit algunes firmes noves de principi de segle, com l'Editorial Reus (1911), la Biblioteca Nueva (1917) i Calpe (1918). A Barcelona, destacaven les editorials Montaner y Simón (1861), Espasa (Espasa Germans, 1861), Salvat (Salvat i Fill, 1897), Araluce (1876) i Sopena (1894), a les que, a principi de segle, s'afegiran Gustau Gili (1902), Bauzà (1905), Seix Barral

⁹⁹ Francesc Cambó fundà el 1917 l'Editorial Catalana. Cf. nota 104.

¹⁰⁰ Joan Estelrich, “Els problemes del llibre VIII”, *La veu de Catalunya* (19-4-1927), citat per F. Vallverdú. “L'edició catalana...”, p. 26.

¹⁰¹ De fet, en el camp de la producció per a infants, només Muntañola (1917-1925) havia assajat aquesta doble via, pensant en l'exportació, fet que precisament va precipitar el seu tancament a causa dels impagats de les exportacions a Sudamèrica. Júlia Samaranch i Viñas, *L'editorial Muntañola i les seves publicacions...*p. 9-22.

(1911), Labor (1915), Societat Catalana d'Edicions, (1910-1926) i Editorial Catalana (1917-1924). Coincidint amb l'adveniment de la Dictadura, a la dècada dels vint, es funden encara noves empreses. A Barcelona, Joventut (1923), Alpha (1923), Barcino (1924), Catalònia (1924), Edicions Diana (1925), Edicions la Mirada (1925) i Proa (1928) i, a Madrid, Aguilar (1923), Espasa Calpe (1925),¹⁰² Cénit (1928) i la CIAP (1928). No obstant, la pervivència de les grans empreses i la proliferació de noves editorials no ha de d'amagar una situació de certa precarietat en el sector. Des d'un punt de vista econòmic, aquestes grans empreses depenen sobretot del mercat sud-americà, extremament inestable i, a més, moltes d'elles —sobretot les més antigues—, son de tipus familiar, amb la problemàtica estructural que això genera. D'altra banda, les societats anònimes es constitueixen amb capitals molt minsos,¹⁰³ amb algunes excepcions.¹⁰⁴

Malgrat que durant tot el primer terç de segle Espanya registra una expansió notable del negoci de les arts gràfiques en general, dinamitzat sobretot pel desenvolupament del sector de les publicacions periòdiques, a partir de l'any 1928 es percep una crisi generalitzada en el sector del llibre en llengua castellana que es deixa sentir, especialment, degut a la debilitat estructural de la majoria de les empreses. Les causes de la crisi cal atribuir-les, d'una banda, a l'increment del preu del paper i, de l'altra, als eterns problemes amb l'exportació a l'Amèrica del Sud. Ambdós són temes recurrents a moltes de les sessions de la Cambra Oficial del Llibre.¹⁰⁵ També l'edició en català passa, sembla, per un mal moment. Com ja hem observat, el llibre català havia iniciat un desenvolupament progressiu a partir del 1924 però, a partir del 1928, es detecta una regressió en el nombre de publicacions en aquesta llengua. Aquest retrocés, posat de manifest per Lluís Bertran i Pijoan, contrasta amb l'opinió d'alguns llibreters que asseguraven que la davallada de noves edicions en català no implicava menys venda de llibres.¹⁰⁶ Aquesta darrera circumstància pot obeir a l'increment del públic femení, que

¹⁰² Aquesta editorial resulta de la fusió de les dues anteriorment esmentades. Cf. Philippe Castellano, *Enciclopedia Espasa: historia de una aventura editorial...* p. 86 i ss.

¹⁰³ Jesús A. Martínez Martín (dir.), *Historia de la edición...*, p. 181-189.

¹⁰⁴ En aquest sentit, cal destacar com a excepcionals els 2.000.000 de pessetes que constitueixen el capital fundacional d'Editorial Catalana, fundada per Cambó el 1917. Més normal seria el capital social inicial de Joventut, que el 1923 puja a 100.000 pessetes o el de Mentora, amb 150.000 pessetes el 1926.

¹⁰⁵ BC (BBC). Cambra Oficial del Llibre de Barcelona. *Llibre d'actes*, 1928-1939.

¹⁰⁶ Les observacions de Bertran i Pijoan en l'esmentat article varen generar una viva polèmica entorn la crisi de l'edició en català. Les publicacions periòdiques de l'època recullen nombrosos articles que intenten d'establir les causes d'aquesta crisi: el poc encert en la selecció dels títols, la manca d'un hàbit de lectura i els preus elevats són, a parer d'alguns dels polemistes, els motius de la davallada de l'edició. Un seguiment d'aquesta polèmica es pot fer a: Francesc Vallverdú, *L'edició catalana...*, p. 27-30.

¹⁰⁶ Teresa Rovira, "La Literatura infantil i juvenil", p. 421-471.

esdevindrà consumidor àvid d'una literatura de gènere, tant en llengua castellana com catalana que, com veurem, tindrà una gran incidència en el desenvolupament de l'Editorial Joventut.

2.3.2 El llibre infantil durant la Dictadura

Als anys vint del segle passat la producció editorial adreçada als infants era notòriament continuïsta respecte de la primera dècada i, encara, de la darrera del segle XIX. El llibre infantil era concebut com un objecte amb clara intencionalitat pedagògica i es presentava en formats petits, amb il·lustracions escadusseres i normalment en una sola tinta o, com a molt, amb alguna làmina en color, amb tipografies espesses que no facilitaven, precisament, un acostament al seu públic. Les enquadernacions de luxe, en teles fosques i daurats incorporaven, en el millor dels casos, un “cromo” acolorit. El millor exemple d'aquest tipus de llibre el tenim en les conegudíssimes col·leccions de l'Editorial Araluce, que amb prou feines atenyien els 15 cm i que responien fidelment a aquesta descripció.

No obstant, a partir de l'any 1915, tant a Madrid com a Barcelona, es comencen a detectar canvis importants en la producció per a infants. A Madrid, la renovació vindrà de la mà de Rafael Calleja, director de l'Editorial Saturnino Calleja que era en aquell moment l'editorial de referència en el camp de l'edició infantil. Aquesta editorial es distanciarà de la tradició tot incorporant de les innovacions gràfiques d'il·lustradors que provenien del camp publicitari i que —amb l'ajut de les noves tècniques d'impressió derivades de la litografia— incorporaren una major presència d'imatge a tot color i, sobretot, una renovació de línies que modernitzaren de manera decisiva el llibre infantil com a producte. Alhora, Calleja posarà al dia els gèneres i potenciarà un tipus de llibre més humorístic, que tindrà el seu màxim exponent en les aventures protagonitzades per Chapete. En la línia d'aquesta renovació cal situar encara altres editores madrilenyes com l'Editorial Cénit fundada el 1928, que introduí en el camp de la literatura infantil el que en podríem anomenar llibre de compromís ideològic, en el corrent del realisme social, amb nombroses traduccions d'autors russos i centreeuropeus, entre les quals destaca la de *Emilio y los detectives*, obra que posteriorment publicarà Joventut.¹⁰⁷ Això, sempre en la línia d'uns pressupòsits estètics d'avantguarda, que s'aplicaven al llibre infantil per primera vegada.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Sobre les circumstàncies que envoltaren la publicació d'aquesta obra, vegeu la nota 464.

¹⁰⁸ Jesús A. Martínez Martín (dir.), *Historia de la edición...*, p. 351.

A Catalunya, en canvi, la renovació en l'àmbit de la producció per a infants es pot centrar —gairebé exclusivament— en l'edició infantil en llengua catalana, ja que l'edició en castellà es manté dins les línies més tradicionals, tant pel que fa als continguts com a la presentació dels llibres. Així, les cases editorials barcelonines de més tradició com Sopena, Araluce o Maucci,¹⁰⁹ continuen les seves col·leccions en castellà, alienes, si es vol, a l'efervescència cultural del seu entorn i als nous aires de renovació en l'àmbit de la literatura per a infants. Aquestes editorials, que tenen una vida ja dilatada, apostaran per una producció més conservadora i publicaran, bàsicament, adaptacions per a infants d'obres per a adults i reculls de contes tradicionals. Normalment, aquests llibres són poc innovadors des d'un punt de vista formal i posen en circulació edicions econòmiques, d'aspecte antic i amb comptades il·lustracions que, sovint, són reimpressions de títols en catàleg.

En l'àmbit del llibre per a infants, les novetats es desenvoluparan a l'entorn d'una idea cultural, promoguda pel moviment noucentista que, a parer de Teresa Rovira, a partir de l'any 1917, havia induït “editors amb iniciativa i bon gust” a promoure literatura infantil en català. Creada pels millors escriptors de l'època —Carner i Riba, bàsicament— s'editaria amb les il·lustracions d'artistes tan valorats com Lola Anglada o Josep Obiols, per citar-ne dos dels que més treballaren.¹¹⁰ Es tractava d'edicions modernes, en formats grans, fins aleshores ben poc corrents, i molt ben presentades, que tenien com a objectiu normalitzar la lectura en llengua catalana, crear i renovar a fons el gènere i, alhora, situar l'edició infantil catalana a nivell de l'europea. Per això, a part d'editar obres d'autors catalans, es fomentaren les traduccions al català d'algunes obres cabdals de la literatura europea i, molt especialment, de la rondallística. En aquesta línia, destaca l'obra feta per l'Editorial Catalana que publicà, entre d'altres, la traducció dels *Contes d'Andersen* feta per Carner i il·lustrats per Torné Esquiús i els *Contes d'infants i de la llar* en versió de Riba, dues versions que, amb alguns canvis, reeditarà Joventut en un nou format. També destacava l'Editorial Muntanya que s'havia caracteritzat per l'edició d'àlbums de gran format —bellament il·lustrats amb litografies en color per artistes de renom com Obiols, Nogués i Vayreda— amb la col·laboració, pel que fa als textos, dels més destacats escriptors noucentistes: Riba, Carner i Arderiu, entre d'altres.¹¹¹

¹⁰⁹ Manuel Llanas, “L'Editorial Maucci i les seves traduccions”, *Revista de traducció*, núm 8 (2002), p. 11-16.

¹¹⁰ Teresa Rovira, “La literatura infantil i juvenil”, p. 441.

¹¹¹ Júlia Samaranch i Viñas, *L'Editorial Muntanya i les seves publicacions...*

Però el bon gust —que en el cas del llibre infantil es pot traduir per una acurada presentació a base de moltes il·lustracions, bon paper i enquadernacions més sòlides— sovint implica costos empresarials inassumibles. Si a aquest fet hi afegim l'opció lingüística de privilegiar les edicions en llengua catalana que, com s'ha apuntat, sovint limiten els beneficis empresarials, entendrem per què la majoria de les iniciatives generades en l'època immediatament anterior a la Dictadura, o estaven condemnades a una curta durada, sense el suport de les institucions administratives i culturals, suport que, evidentment, va cessar amb l'adveniment de la Dictadura.¹¹² Així, són escassíssimes les editorials per a infants que, a partir de l'any 23, publicaran únicament en català, amb un cert sentit de resistència. Aquestes treballen per mantenir l'obra que s'havia iniciat en el període anterior, marcada per la intenció pedagògica de l'ideari noucentista i que ara, en plena Dictadura i a manca d'institucions escolars catalanes, s'havia de vehicular a través del llibre. En aquest sentit, i tot i que no publicà gaire per a infants, destaca la Llibreria Catalònia continuadora, a partir de 1924, de les edicions de l'Editorial Catalana i, encara amb una menor producció, les Edicions la Mirada de Sabadell.¹¹³

Però l'any 1926, quan inicien la seva producció infantil Joventut i les seves associades, el món editorial infantil més o menys vinculat al Noucentisme estava gairebé liquidat: si el 1924 finalitzà l'activitat de l'Editorial Catalana, l'any 1925 veu desaparèixer l'Editorial Muntañola.¹¹⁴

No obstant, l'esperit noucentista que inspirà aquestes iniciatives de qualitat, com veurem, tindrà la seva continuïtat especialment en algunes empreses que, amb una visió més pragmàtica de la qüestió, compaginaran l'edició en les dues llengües. Es tracta d'editors —o de societats— que sense fer bandera de la resistència cultural i a desgrat de l'ambient poc favorable a la cultura catalana, consideren que el negoci editorial, a Barcelona, no es pot plantejar en una única llengua: hi ha un públic català que vol llibres, i aquests llibres només poden editar-se —i ser rendibles econòmicament— si,

¹¹² És el cas, per exemple, de les edicions promogudes per la Mancomunitat de Catalunya i per l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, que encara publica algun títol escadusser en l'època de la Dictadura però que redueix notablement la seva labor.

¹¹³ Cal destacar, pel que fa a l'Editorial Catalònia, les traduccions de Carner entre les quals, la de la primera part del *Robinson Crusoe* de De Foe, publicada el 1925 i de *L'elefant blanc, robot* de Twain, publicada ja el 1930. Pel que fa a les Edicions de La Mirada, destaca la publicació de *Sis Joans* de Carles Riba, l'any 1928.

¹¹⁴ L'any 1926 desapareix també la Societat Catalana d'Edicions, que, segons Albert Manent *Escriptors...*, p. 151-157, havia publicat una col·lecció molt curiosa en versió trilingüe —catalana, castellana i francesa— de contes de Perrault. Aquesta atribució no és del tot comprovada donat que els llibres només indiquen el peu d'impremta (Tobella, 1918) i Teresa Rovira, que coneix bé el fons de l'editorial, no l'hi atribueix. Cf. Teresa Rovira i Carme Ribé, *Bibliografia...*, A-38, A-39, A-40.

paral·lelament, se n'editen de castellans. Aquestes editorials —com Bagañà o la mateixa Joventut— faran edicions en català i en castellà sense que això signifiqui, necessàriament, que es tradueixin tots els títols a ambdues llengües: en general, l'edició castellana predominarà sobre la catalana per raons econòmiques òbvies.

Com veurem, Joventut i Mentora són precisament en aquell moment empreses joves que inicien la seva activitat i que no tenen el coixí que suposa un catàleg ben nodrit, del qual poder anar fent reedicions.¹¹⁵ Per tant, en certa manera es veuen en l'obligació de crear de nou i inicien una tendència de modernització que es materialitza amb la traducció de les millors obres europees i americanes i la millora de la presentació dels llibres per a infants, amb il·lustracions a color. Ambdues editorials —primer Mentora i després Joventut— són les que recullen, en part, el testimoni d'aquesta renovació iniciada a mitjan de la dècada anterior tot recuperant iniciatives d'edicions que havien quedat a mig fer i, sobretot, donant continuïtat a una línia d'innovació i rigor en el plantejament de la producció adreçada als infants.

2.4 EL MÓN EDITORIAL EN TEMPS DE LA REPÚBLICA (1931-1939)

2.4.1 L'època de les contradiccions

El període republicà es caracteritzà, pel que fa a la indústria editorial, per la persistència de la crisi que s'havia iniciat ja l'any 1928 i que, amb la crisi econòmica de 1929 s'aguditzà notablement, tot mantenint-se amb alts i baixos durant tota la dècada. A aquest panorama no gaire engrescador, cal sumar la incidència que aquest fet tingué en les relacions comercials entre Espanya i els països d'Amèrica Llatina, més afectats per la crisi, que configurarà un escenari especialment difícil per a aquells editors que basaven part de la seva producció en l'exportació.¹¹⁶ Sense oblidar l'existència d'edicions pirata que provenien de països com Xile, amb costos laborals molt inferiors als espanyols i que, per tant, podien oferir productes copiats —exempts de pagament de drets d'autor— a un preu sense competència.¹¹⁷ D'altra banda, l'adveniment de la República, l'any

¹¹⁵ Recordem aquí que, de fet, considerem Mentora i Joventut com dues marques d'una mateixa empresa editorial. A partir del fitxer de control d'edicions únic, podem establir que, tret d'alguns títols que només varen publicar-se en castellà, les primeres edicions es feien casi simultàniament. És a partir de 1928 que trobem un increment de títols en castellà, que no seran traduïts. L'edició simultània es reprèn a principi dels anys trenta.

¹¹⁶ Sobre el comerç del llibre entre Espanya i Amèrica Llatina, vegeu “El comercio de libros: los mercados americanos”, en Jesús A. Martínez Martín (dir.), *Historia de la edición...*, p. 280-305.

¹¹⁷ En aquest sentit, Joventut es veu molt afectada fins al punt que destacarà un agent delegat a Buenos Aires per a controlar directament els problemes que sorgeixen.

1931, inicia un període d'intensa activitat política que requerirà els intel·lectuals per a l'acció cultural i farà que el món de l'edició, que ja arrossegava problemes estructurals, lluny de refer-se es contregui encara més. Es tracta d'un període molt agitat, en què sorgeixen iniciatives editorials que tenen una curta vida i durant el qual s'incrementa notablement l'activitat editora de les institucions que, en certa manera, entren en competència amb els editors. Els hàbits consumidors es modifiquen influïts, sobretot, per la intensitat de la vida política i, així, la literatura sofreix un retrocés notable que és compensat per l'increment de publicacions d'altres tipus i, en el camp del llibre per a infants, per l'augment de la demanda de llibres escolars.¹¹⁸ No obstant, l'activa política cultural engegada pels governs republicans —foment de les biblioteques públiques, celebració del Dia del llibre, exposicions de llibres, etc...— va incidir favorablement en la revitalització d'un mercat interior, tot i que els fruits d'aquestes accions no es comencin a notar fins ben entrada la dècada.

En aquest moment de crisi exterior, aquelles editorials que són fortes al mercat interior, és a dir, les que tenen una xarxa de distribució més consolidada, són les més ben situades, així com les que diversifiquen el negoci en altres de paral·lels, com ara la impressió. En aquest sentit, destaquen a Madrid les editorials de sempre, com la Librería y casa Editorial Hernando, que es dedicava també a la papereria, les editorials Bailly-Baillière i Reus, que disposaven de tallers tipogràfics i de fotogavat, o Prensa Española, que publicava el diari *ABC*. A Barcelona, el panorama continuava dominat pels grans editors, entre els quals Salvat, Gili i Sopena i per les editorials relativament noves com Seix i Barral i Labor.

Però l'època de la República també significa l'aparició d'iniciatives renovadores en l'àmbit editorial i així, Madrid veu néixer —i morir— l'Editorial CIAP, Compañía Ibero Americana de Publicaciones, la primera experiència d'editorial moderna, que ja no partia d'una iniciativa personal sinó bancària. La CIAP va significar la renovació de l'estructura del negoci editorial i de la concepció del llibre com a mercaderia: feia tirades altíssimes i atorgava una preponderància absoluta a la publicitat. El tancament de l'empresa, generat precisament per la crisi que afectà del banc que li donava suport, va significar la posada a la venda de tots els seus estocs a preu de cost i afectà, sobretot, les empreses que publicaven en llengua castellana a tot Espanya, ja que el mercat es va saturar de publicacions que ara es podien adquirir per un preu irrisori.¹¹⁹ D'altra banda,

¹¹⁸ Teresa Rovira, "Noucentisme i llibre infantil..."

¹¹⁹ Per a dades sobre la creació i desaparició d'aquesta editorial, veure Jesús A. Martínez Martín (dir.), *Historia de la edición...*, p. 272 i ss., i Gonzalo Santonja, *La república de los libros...*, p. 101-152.

en un temps políticament tant agitat, van adquirir molta importància les anomenades editorials d'avançada,¹²⁰ que solien publicar obres compromeses, amb formats moderns i a preus molt ajustats, per tal de poder arribar al públic obrer, entre les quals destaca especialment l'Editorial Cénit de Madrid que, com ja s'ha esmentat anteriorment, també va dedicar-se a l'edició de llibres per a infants.

2.4.2 El llibre infantil en temps de la República

L'època de la República significa, de fet, la culminació de l'especialització dels editors en el públic infantil i juvenil. L'escolarització massiva va incrementar notablement el nombre de lectors infantils formats, però també hi van contribuir les polítiques específiques de difusió del llibre infantil, impulsades per les instàncies governamentals i les entitats culturals. En aquest sentit, cal destacar el Concurso Nacional de Literatura Infantil que es va convocar entre 1928 i 1932,¹²¹ amb la intenció de potenciar la lectura a les escoles del país. En general, les obres premiades responien a un model molt didàctic, amb adaptacions i antologies literàries i també, descripció d'episodis històrics.¹²² En la convocatòria de 1932, no obstant, va guanyar un dels tres guardons Antoniorrobes, un escriptor que trencava una mica amb aquests motlles, amb una proposta literària de creació més pensada per a un públic lector normalitzat, titulada *Amigos monigotes* que, finalment, seria publicada per Joventut. També varen contribuir decisivament a la divulgació del llibre per a infants les exposicions que acostaven els lectors als llibres, com la primera Exposición del libro infantil, organitzada per la Cámara Oficial del Libro, que tingué lloc al Círculo de Bellas Artes de Madrid l'any 1935.¹²³

En aquest període, els grans editors en llengua castellana —amb les excepcions que ja s'ha comentat en l'apartat anterior— encara es mantenien en la línia de publicacions infantils de principi de segle: col·leccions de contes tradicionals, més o menys ben

¹²⁰ El terme és encunyat per Gonzalo Santonja a la seva obra *La República de los libros...*, on estudia les vicissituds de les principals editorials compromeses amb un ideari polític d'esquerres, durant la República.

¹²¹ Jaime García Padrino, *Libros y literatura...*, p. 153 i ss.

¹²² Evidentment, es tractava sempre de literatura i història d'àmbit castellà i, sovint, sobre temes castellans, com és el cas de l'obra que guanyà la convocatòria de 1931, l'obra d'Àngel Cruz Rueda, titulada *Gestas heroicas castellanas contadas a los niños*. No es estrany doncs que a les escoles catalanes es promoguessin lectures paral·leles, però de marcat component català, com ara les diverses edicions sobre la història de Catalunya, pensades per a consum infantil o la *Selecta de Lectures*, editada per Gustau Gili el 1934.

¹²³ Fernando Cendán Pazos a *Medio siglo...*, p. 43, relaciona les editorials que l'any 1935 varen assistir a la I^a Exposición del Libro Infantil que es realitzà a Madrid: Aguilar, Araluce, El Arca de Noé, Saturnino Calleja, Hernando, Juventud, Magisterio Español, Pocholo, Reus, Santiago Rodríguez, Sáenz de Juvera, Sánchez Rodrigo, Signo, Sociedad General Española de Librería i Sopena. D'aquestes, només quatre són de Barcelona —Araluce, Pocholo (que editava una revista infantil d'aquest títol), Joventut i Sopena i, d'elles, només Joventut publicava indistintament en català i en castellà.

adaptats; narracions breus que plantejaven aventures de personatges impossibles — Machucho y Pilongo, Pototo, Pinocho y Chapete— o bé col·leccions interminables de petits contes, que es presentaven de totes les maneres possibles, en imitació de l'estil imposat per Saturnino Calleja. Les traduccions, a part d'Andersen, Grimm i Perrault, es limitaven a Swift i De Foe. De les editorials de producció castellana, només Espasa Calpe publicà, en aquell moment, algunes obres de tall més modern —Gómez de la Serna il·lustrat per Barradas, poemes de Machado o la col·lecció “Libros de aventuras”, en què aparegueren alguns títols de les aventures de Tarzán. També destacaren les publicacions de M. Aguilar,¹²⁴ editor que va popularitzar Celia, una nena moderna que aviat es convertí en un personatge que assolí una enorme popularitat entre el públic infantil.

A Catalunya, i un cop desaparegudes les grans editorials infantils catalanes, el panorama editorial en llengua catalana per a infants només va millorar de manera notable entre 1929 i 1931, però per poc temps, amb l'aparició de les dues col·leccions d'Edicions Proa: la “Biblioteca Grumet”, que publicà traduccions, i la col·lecció “Les obres mestres explicades als infants”, d'adaptacions. No obstant, aquella davallada quedava compensada, en part, per la tasca duta a terme en aquest sentit per les pròpies institucions del país que publicaven directa o indirectament obres destinades a reforçar l'àmbit pedagògic. Així, la Generalitat de Catalunya, per mitjà del seu Consell de Cultura, publica una antologia de Goethe el 1932 i l'Associació Protectora de la Llengua Catalana impulsa l'edició de la *Història de Catalunya: primeres lectures*, el 1932.¹²⁵

A partir d'aquest moment, són molt poques les editorials que publiquen literatura infantil en català: tret de Joventut i Mentora, trobem l'Editorial Políglota, que publica obres de Lola Anglada; la Catalònia de López Llausàs i alguna de menor significació. En aquest període, Mentora és, en paraules de Teresa Rovira, “l'editorial més important de l'època... tant pel nombre com per la qualitat del text i presentació de les obres, originals o traduccions de clàssics de la literatura infantil universal”.¹²⁶ D'altra banda, i al costat de les tradicionals editorials catalanes que publiquen en llengua castellana per a

¹²⁴ L'Editorial Aguilar havia estat fundada el 1923, però no inicia les seves publicacions infantils fins als anys trenta, amb les obres protagonitzades per una nena anomenada Cèlia. Cf. Manuel Aguilar Muñoz, *Una experiencia editorial...*, p. 129-130.

¹²⁵ Wolfgang Goethe, *Goethe: antologia que la Generalitat dedica a les Escoles de Catalunya*, II. Josep Obiols, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1932, 132 p. i Ferran Soldevila, *Història de Catalunya: Primeres lectures*, II. de Josep Vinyals, Barcelona: Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, 1932, 187 p.

¹²⁶ Teresa Rovira, “La literatura infantil i juvenil...”, p. 435.

infants, com ara Araluce, Sopena i Seix i Barral, els anys trenta veieren també la fundació a Barcelona de l'Editorial Molino, que a partir de 1933 dedicà —i dedica encara— una especial atenció a la literatura infantil, publicada sempre en llengua castellana que, entre altres, iniciarà les edicions de Walt Disney en castellà i que, com veurem, té una estreta relació amb l'Editorial Joventut.

2.4.3 L'edició institucional durant el període bèl·lic

El període que va de mitjans 1936 fins al 1939 presenta canvis substancials en el món de l'edició. D'una banda, es modifica el règim de propietat de moltes de les indústries editorials que són col·lectivitzades;¹²⁷ d'altra banda, la producció és veu afectada per una dificultat creixent per aconseguir matèries primeres: hi ha escassetat de paper per a fer llibres, però també de fluid elèctric per accionar les màquines.¹²⁸ Tal com indica José Ruiz-Castillo Basala, en les seves memòries, “la actividad editorial de España fue casi nula, a excepción de algunas publicaciones de carácter propagandístico a favor de cada una de las facciones beligerantes”.¹²⁹ En aquest context de crisi, doncs, l'actuació dels organismes oficials —i a Catalunya, en especial, de la Generalitat de Catalunya— serà decisiva si no per revitalitzar el sector, almenys sí per mantenir-ne una mínima activitat. La primera acció d'aquest tipus es materialitza amb la creació del Comissariat de Propaganda el 1936, que desplegarà una gran activitat editora. Encara que no pot definir-se com a “ens oficial”, l'actuació de l'Associació d'Escriptors Catalans, en qui la Generalitat delega l'organització del règim editorial durant bona part del període bèl·lic i que impulsa la creació del Servei de Biblioteques al Front,¹³⁰ contribuirà a revitalitzar la minsa activitat editorial a Catalunya ja que, només entre 1937 i 1938 s'adquiriran uns 60.000 exemplars per al préstec entre els soldats i per a la consulta a les centrals de Sarinyena i d'Alcanyiç.¹³¹ Aquesta iniciativa afectarà favorablement el món

¹²⁷ Es col·lectivitzen, entre d'altres: Seix Barral, Labor, Sopena i Salvat, com es desprèn dels canvis de representació en el Consell de la Cambra Oficial del Llibre de Barcelona, ressenyats en les actes corresponents a juliol i agost de 1936.

¹²⁸ Per a l'estudi de l'edició catalana durant aquest període, vegeu Joan Crexell, *El llibre a Catalunya...*

¹²⁹ José Ruiz-Castillo Basala, *El apasionante mundo del libro...*, p. 127.

¹³⁰ Sobre l'organització d'aquest servei i la seva relació amb el món editorial, vegeu Maria Cugueró, M. Teresa Boada i Vicenç Allué, *El servei de biblioteques al front 1936-1939*, Barcelona: E.U. Jordi Rubió i Balaguer de Biblioteconomia i Documentació; Diputació de Barcelona, 1995, 308 p.

¹³¹ Joan Crexell, *El llibre a Catalunya...*, p. 19.

editorial i, en especial, aquelles editorials que —com Joventut— publiquen biografies i novel·les d'aventures, gèneres que nodriran el catàleg d'aquestes biblioteques.¹³²

La producció d'aquesta època està notòriament marcada per l'opció política i per la zona en què es trobi l'empresa, amb un predomini gairebé absolut del llibre polític, especialment en zona republicana, quan el sector editorial es col·lectivitza i són els comitès obrers els qui dicten els títols dels catàlegs. En zona nacional, l'edició estarà també notablement marcada per les funcions propagandístiques.

2.4.4 El llibre infantil durant la Guerra Civil

La publicació per a infants durant la guerra es caracteritza per la seva migradesa i per la importància que adquireixen les edicions de caràcter oficial.¹³³ Aquestes publicacions poden tenir una finalitat pedagògica o bé una clara intenció propagandística, de diferent sentit segons quina sigui l'autoritat en cada zona geogràfica. A Catalunya, destaquen especialment les edicions del Comissariat de Propaganda de la Generalitat, que va publicar la col·lecció “Biblioteca per a Infants”, en què aparegueren títols com *El més petit de tots*, de Lola Anglada i *l'Auca del noi català antifeixista i humà*, il·lustrada per Josep Obiols; i, editada també per l'Editorial Flama, l'obra de Rafael Tasis *Les pedres parlen*, il·lustrada per Xirinius. En aquest moment es reediten algunes obres destinades a l'ensenyament, com ara les promogudes per l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana o les seleccions de lectures d'Artur Martorell.¹³⁴ A la resta de l'estat, destaquen, sobretot, les edicions d'empreses editorials clarament compromeses amb la causa republicana, com l'Editorial Estrella, els llibres de la qual s'imprimien a Barcelona, per bé que la seu es trobava a València, i que publicava traduccions d'autors russos i altres obres d'un elevat contingut ideològic, distribuïdes pel Ministeri d'Instrucció Pública. El bàndol sublevat es decantà preferentment per la publicació de revistes infantils d'entre les que destacava especialment *Flechas y Pelayos* (1938-1949) inspirada per Fray Justo Pérez de Urbel,¹³⁵ també de marcat caràcter propagandístic.

¹³² En el primer catàleg hi apareixen vint-i-nou títols d'aquesta editorial i en el segon, la llista s'amplia fins a cinquanta-tres. Curiosament, aquest segon catàleg incorpora una obra infantil *El libro del vestido*, de Maud i Miska Petersham, publicada per Joventut el mateix any 1937. Cf. Servei de Biblioteques al Front, *Catàleg dels llibres, Llista primera* (Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1937) i Servei de Biblioteques al Front, *Catàleg dels llibres, Llista segona* (Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1937).

¹³³ Teresa Rovira i Teresa Ribé, *Bibliografia...*, comptabilitzen, pel 1936, 18 publicacions infantils en català, entre primeres edicions i posteriors reimpressions, i 18 més pel 1937. El 1938 només n'apareixen 5.

¹³⁴ El seguiment de les edicions en català durant els tres anys de guerra i el detall dels títols impresos, tant en primera edició com en reimpressions, es pot fer a Joan Crexell, *El llibre a Catalunya...*

¹³⁵ Jaime García Padrino, *Libros y literatura...*, p. 409-410.

2.5 EL MÓN EDITORIAL DURANT EL FRANQUISME (1939-1969)

2.5.1 El règim més intransigent

Fins i tot abans d'acabar la Guerra Civil, les autoritats franquistes ja havien demostrat —en les zones que havien anat caient sota el seu control— quin seria el nou tarannà en relació a l'edició i, així, l'establiment del nou règim va iniciar un període de control total sobre el món editorial. Tres eren els eixos a partir dels quals s'exerciria aquest control. En primer lloc, per mitjà de l'establiment d'una rígida censura prèvia que evitava la circulació de tota obra contrària a la ideologia del poder. En segon lloc, pel control de l'exportació de divises per al pagament de drets a autors estrangers, que passava per un tràmit de sol·licitud excessivament complicat i obligava els editors a indicar el nombre d'exemplars venuts per a satisfer-ne el pagament dels drets corresponents.¹³⁶ En tercer lloc, pel control sobre la disponibilitat de paper, que era escàs a Espanya i que estava sotmès a una mena de racionament, la qual cosa féu proliferar l'estraperlo entorn aquesta matèria primera i n'encarí el preu notablement.

A totes aquestes traves a l'edició imposades pel nou govern amb la finalitat d'exercir-hi un control —i un cop superades aquestes— s'hi havia d'afegir, encara, la dificultat real d'obtenir matèries primeres de qualitat. Així, pel que fa al paper, el principal problema no residia únicament en el preu, en l'escassetat o en la dificultat d'obtenció, sinó també en l'ínfima qualitat del paper disponible. A més, des de l'esclat de la guerra europea l'any 1939 es feia difícil d'obtenir no ja paper sinó tan sols pasta per a la seva elaboració.¹³⁷ En aquest sentit, el mateix Josep Zendrera, que el 1943 és anomenat representant de la indústria editorial a la “Comisión para el estudio de la ordenación de las fábricas de Papel en España”, fa un informe on esmenta que la mala qualitat del paper és una de les causes de la pèrdua del mercat americà; l'altra causa, evidentment, seria el preu que, segons l'informe, havia augmentat de 3,5 a 5,8 pessetes.¹³⁸ Després de la llarga guerra, les indústries varen quedar en un estat lamentable: la maquinària no estava en bones condicions per la impossibilitat de fer el manteniment necessari, situació agreujada, tot just acabada la guerra, per les dificultats d'adquirir recanvis a l'estranger, degudes, principalment, a les restriccions del govern però, també, a la poca liquidesa que tenien les empreses. En molts casos, aquesta falta de liquidesa derivava de la impossibilitat de comercialitzar els llibres produïts durant l'etapa republicana, ara

¹³⁶ Valeriano Bozal, “La edición en España...”, p. 86.

¹³⁷ José Ruiz-Castillo Basala (1972), *El apasionante mundo del libro...*, p. 128.

¹³⁸ AEJ. Comisión para el Estudio de la Ordenación de las Fábricas de Papel en España. *Informe*, 1944.

prohibits pel nou govern. A això, calia afegir-hi la dificultat d'obtenir l'energia necessària per a fer treballar a bon rendiment la maquinària d'impressió.¹³⁹ I encara altres inconvenients materials, ja que fins i tot escassejava la pega per les enquadernacions.

D'altra banda, en un moment de serioses dificultats per a la subsistència diària, cal no oblidar-ho, tampoc el públic comprador no disposava d'efectiu per a destinar a l'adquisició de llibres. Aquestes restriccions a l'exportació afectaren de manera especial editorials com Joventut que basaven part dels seus bons resultats en la venda als països del con sud. Només a tall d'exemple, per tal d'evidenciar les magnituds de les pèrdues, podem esmentar que, si entre 1931 i 1935 els editors afiliats a la Cambra Oficial del Llibre de Barcelona —entre els quals es trobava Joventut— giraren entre quinze i dinou milions de pessetes anuals, a partir de 1940 aquestes xifres es redueixen a la meitat i van en progressió decreixent.¹⁴⁰ En aquest sentit, el govern de Franco va burocratitzar enormement les trameses de paquets postals, que era el mecanisme que utilitzaven els editors per a l'exportació. Aquestes dificultats es varen agreujar en temps de la Segona Guerra Mundial, ja que les trameses estaven subjectes als controls de les armades dels dos bàndols combatents. A més, el canvi del dòlar s'establí en un valor molt superior al real, la qual cosa abaratia les importacions però desorbitava les exportacions i, en el cas del llibre, feia caure en picat les vendes a l'altra banda de l'Atlàntic tot incentivant l'actuació dels editors pirates, que aviat van cobrir aquest buit.¹⁴¹

D'altra banda, el nou règim no va trigar gens a restituir les propietats incautades pels comitès de treballadors als editors que, o bé havien abandonat les seves responsabilitats durant la guerra o bé havien donat suport evident als insurrectes.¹⁴² Els temps no permetien riscos i els editors, la majoria de vegades sense violentar excessivament la seva pròpia ideologia, publicaren autors afectes al nou règim i temàtiques que, calia suposar, passarien el rigorós filtre de la censura sense gaires dificultats. Així ho fan les cases editorials més consolidades Espasa-Calpe, Labor, Salvat i Aguilar, però també

¹³⁹ En aquest sentit, en una carta que J. Zendera envia el 6 de novembre de 1945 a Joaquim Torres, el seu representant a l'Argentina, descriu una situació molt preocupant: d'una banda, es queixa que en tres anys el preu de determinats papers s'ha duplicat, però també que les restriccions elèctriques fan que les impremtes no serveixin els encàrrecs puntualment. D'altra banda, es mostra preocupat per l'arribada de molts llibres editats a Sudamèrica, a preus molt competitius respecte els de producció espanyola.

¹⁴⁰ Gustavo Gili Roig, *Bosquejo de una política del libro*, p. 88.

¹⁴¹ José Ruiz-Castillo Basala *El apasionante mundo del libro...*, p. 128.

¹⁴² Segons apunta Xavier Moret, Bruguera i Salvat també varen ser col·lectivitzades, però en aquest darrer cas van haver de nomenar Salvat director del comitè per que era l'únic que sabia com funcionava el negoci. També va ser confiscada Editorial Gili, i els Gili es van exiliar a París. Cf. Xavier Moret, *Tiempo de editores...*, p.139-143.

Montaner i Simón. Totes havien nascut abans de la guerra i eren empreses familiars que publicaven grans obres i varen reprendre la seva activitat tot adequant la seva producció a les noves directrius. Molts d'aquests empresaris subscrivien sense cap empatx la proclama de la Asociación del Libro Español, segons la qual en el nou context els editors “vienen obligados por un imperativo nacional a contribuir por todos los medios a su alcance al enaltecimiento y prestigio de los valores espirituales tradicionales del pueblo español, debiendo no sólo acatar y cumplir lealmente cuantas disposiciones se dicten en orden a la difusión de doctrinas religiosas, morales y políticas, sino también ejercer espontáneamente su industria como un altísimo magisterio”.¹⁴³

Però la producció espanyola estava farcida de traduccions d'obres estrangeres, que eren les que més i millor es venien, però que, de cap manera, compartien aquests objectius. Això preocupava extraordinàriament les autoritats, ja que es generava una despesa important d'exportació de divises, però també pel fet que, segons la visió de molts ideòlegs del règim, de les traduccions només en podien derivar “males influències”.¹⁴⁴ Per evitar al màxim aquesta influència amb l'objectiu de poder calibrar el percentatge de publicacions “autòctones”, es revisaran minuciosament els plans editorials, que ara s'han de presentar semestralment a les autoritats competents. A més, el 1947, apareixeran noves normes que dificulten encara més el pagament de drets a autors estrangers, en el sentit de protegir els autors espanyols.¹⁴⁵

De tota la producció editorial de la postguerra, fins al 1962, en destaca especialment la literatura i, junt a les traduccions d'obres contemporànies i modernes, com les que publicava J. Janés, triomfaven especialment les novel·les de caire popular, tant en la seva vessant d'aventures com sentimental, que van recuperar el públic que s'havia anat constituint durant el període republicà. Aquest públic, recentment incorporat a la lectura i, per tant amb limitada experiència, preferia aquestes novel·les que, sovint, seguien esquemes molt predeterminats, específics de cada tipus de gènere. L'extracció social d'aquest nou públic requeria que el llibre tingués un preu baix, i, això darrer, només es podia aconseguir a base de tirades astronòmiques.¹⁴⁶ En aquest tipus de producció, destaquen les editorials Sopena y El Gato negro (després Bruguera) i, sobretot, Calleja.

¹⁴³ Citat per Xavier Moret, *Tiempo de editores...*, p. 24.

¹⁴⁴ Per evitar aquestes influències el 1942 es creà el Servicio de Inspectores de Traducción, que depenia de la Delagación Nacional de Propaganda, que atorgaven els visats corresponents a les sol·licituds d'edició d'obres estrangeres.

¹⁴⁵ Valeriano Bozal, “La edición en España...”, p. 85-86.

¹⁴⁶ Segons Xavier Moret, de la sèrie de “El Coyote” que publicava Editorial Cliper se'n feien tirades de 50.000 exemplars. Cf. Xavier Moret, *Tiempo de editores...*, p. 100.

Es publiquen també novel·letes sentimentals, on continua excel·lint Joventut, amb la seva col·lecció “La novela rosa”, però s’inicien sèries de novel·la negra, gènere en què triomfa Molino amb les novel·les d’Agatha Christie com a exemple destacat.

Al costat de la narrativa de ficció, un altre gènere que tingué molta acceptació fou la biografia que, des d’un punt de vista de la ideologia del règim, contribuïa a difondre una determinada idea de país, a partir dels relats de la vida de personatges històrics carregats de significació. En publiquen, entre d’altres, Espasa o l’Editorial Biblioteca Nueva, en la seva col·lecció “La España Imperial”.¹⁴⁷ Més que la novel·lística, aquest és un gènere que Joventut conrea en aquests primer anys, quan publica obres sobre grans personatges de la cultura espanyola, com *Lope de Vega*, d’Astrana Marín (2a. edició el 1941), *El gran Capitán*, *Carabelas de España* o *Héroes universales de la literatura española* de Juan Cabal (1942) i, també, una biografia apologetica de personatges del règim, com *Caudillo, profetas y soldados*, de Felipe Bertrán i Guell.¹⁴⁸

Malgrat la precarietat material que s’ha descrit, la postguerra va significar també l’aparició de noves empreses editorials vinculades molt directament al nou règim. Així, el 1939 neix Ediciones Destino, a partir de la revista del mateix nom creada a Burgos pels falangistes catalans el 1937, i que, amb el temps, jugarà un paper important en el renovellament de la novel·lística en castellà.¹⁴⁹ Més difícil ho varen tenir altres editors, de caràcter més aviat “desafecte” al nou règim, que varen poder continuar la seva feina només gràcies al suport dels nous intel·lectuals, que provenien de la Falange. Així ho va fer, per exemple, Josep Janés que abans de la guerra, havia fundat les Edicions de la Rosa dels Vents i havia publicat també la revista *Quaderns literaris*, i que va col·laborar amb Fèlix Ros, un dels més destacats membres de la Falange a Barcelona, autor i editor, ell també. En aquesta nova etapa, sota el segell de José Janés Editor, es consolidaria com un dels més prolífics editors barcelonins.¹⁵⁰

Com ja hem comentat, la majoria dels editors catalans, ja abans de la guerra, publicaven només en castellà i, per tant, les noves directrius no els fan modificar els seus plans

¹⁴⁷ Xavier Moret, *Tiempo de editores...*, p. 7.

¹⁴⁸ Moltes d’aquestes obres són clarament de circumstàncies, com es pot veure amb aquest títol que es publica a Madrid el 1939 i que, contràriament al que s costum en el catàleg de Joventut, té una vigència molt limitada, ja que al catàleg de 1944 ja no apareix.

¹⁴⁹ La trajectòria inicial de Destino es pot resseguir a Xavier Moret, *Tiempo de editores...*, p.69-88. En aquesta obra, Moret esmenta que als primers anys, hi col·laboraren José Mariia Fontana i Xavier de Salas, així com els tres catalans més relacionats amb el Servicio de Propaganda: Juan Ramon Masoliver, Josep Vergés i Ignasi Agustí.

¹⁵⁰ Xavier Moret, *Tiempo de editores...*, p. 30-55.

editorials. D'altres que, com Joventut, simultanejaven la publicació en català i castellà, aparquen els projectes catalans a l'espera de temps millors. Però els editors que publicaven únicament en català veuen extraordinàriament limitat el seu camp d'acció per la repressió que ara s'exerceix sobre la llengua catalana, especialment entre 1941 i 1945, tal com determina M. Josepa Gallofré.¹⁵¹ A més, la prohibició d'editar en llengua catalana va buidar molts dels catàlegs editorials, encara que, malgrat la censura i l'obligatorietat de declarar les existències, els llibres impresos en català abans de la guerra encara es podien adquirir en les llibreries de vell. En un primer moment, les edicions en català són prohibides, almenys fins a 1943, quan es permet la publicació de Verdguer en versió prenormativa. No serà fins al 1946 que es detecta una recuperació limitada, essencialment, a les edicions de clàssics catalans (sempre en versió de català prefabrià) i a les traduccions dels clàssics antics i medievals, ja que les traduccions d'obra contemporània al català estan expressament prohibides i controlades. En aquest moment tan difícil, inicia la seva producció l'Editorial Selecta,¹⁵² que publicarà obres completes de clàssics catalans, es reprèn l'edició de "Els nostres clàssics" i de la sèrie dels clàssics grecs i llatins de la Fundació Bernat Metge, publicats per l'Editorial Alfa, auspiciada per Cambó.¹⁵³ També és permesa la publicació d'obres de caire més o menys folklòric, com les que configuren el catàleg de Millà o Dalmau o la col·lecció de rondalles infantils d'Ariel. D'altra banda, les sol·licituds d'editors més afectes al règim, sempre i quan els autors siguin "tolerables" i les obres no tinguin res censurable, també mereixen l'aprovació delsensors. Això sí, sempre en edicions reduïdes i, si pot ser, de bibliòfil, com a mecanisme per a restringir-ne la difusió. Les primeres edicions en català d'editorials com Destino i la pròpia Joventut responen a aquesta política que permetia alguns autors, sobretot poetes, subsistir. Però per als editors resistents, les coses no són tan fàcils com ho testimonien les nombroses prohibicions que varen patir Aymà,¹⁵⁴ Barcino,¹⁵⁵ i també Janés.¹⁵⁶ D'altra banda, aquesta és també una època de clandestinitat, resolta, segons Manent, editant obres sense data o amb data anterior al 1939 i amb peus d'impremta falsos.¹⁵⁷

¹⁵¹ M. Josepa Gallofré i Virgili, *L'edició catalana i la censura franquista...*, 542 p.

¹⁵² Sobre l'obra editorial de J. M. Cruzet i la creació de Selecta, vegeu *Josep M. Cruzet i la seva obra*. Barcelona: Selecta, 1964 i, també, Josep Pla, *Amb les pedres disperses: cartes 1942-1962...*

¹⁵³ Es pot seguir l'activitat d'aquesta editorial —fundada per Cambó l'any 1923— en els primers temps de la Dictadura a M. Josepa Gallofré i Virgili, *L'edició catalana i la censura franquista...*, p. 86-103.

¹⁵⁴ Sobre les circumstàncies de la seva creació i de les seves publicacions, especialment en aquesta època, vegeu Antoni Munné i Ramon Torrents. "Jaume Aymà, entre la llengua i la literatura", p. 10-14.

¹⁵⁵ Albert Manent, "Josep Maria de Casacuberta i l'Editorial Barcino", en: *Escriptors...*, p. 158-179.

¹⁵⁶ Vegeu: Jacqueline Hurtle, *Josep Janés...*, 378p., i Xavier Moret, *Tiempo de editores...*, p. 397.

¹⁵⁷ A. Manent, *Escriptors i editors del nou-cents*, p. 222.

Aquest estat de coses es relaxa, tímidament, en la dècada dels cinquanta. En aquest moment es detecta una certa obertura gradual del règim a l'exterior, la qual cosa aporta noves idees, però sobretot, s'esdevenen una sèrie de fets interns que obligaran el règim a incrementar, ni que sigui una mica, la permissivitat. En són fites importants, des d'un punt de vista econòmic-social, la vaga dels tramvies del 1951 i les manifestacions estudiantils de 1956, però també, des del punt de vista d'un cert reconeixement internacional, la celebració del XXXVè Congrés Eucarístic Internacional el 1952 a Barcelona, el restabliment de les relacions amb Estats Units el 1953 o l'ingrés d'Espanya a les Nacions Unides el 1955.¹⁵⁸ Aquesta tímida obertura va ser aprofitada per algunes editorials relacionades amb el món eclesiàstic de caire més progressista i, a finals de la dècada, es funden algunes editorials com Estela¹⁵⁹ i Nova Terra,¹⁶⁰ que contribuiran a incrementar les edicions en llengua catalana. Però també per les editorials de tota la vida, que inicien una tímida recuperació d'aquestes edicions.¹⁶¹

2.5.2 El llibre infantil a la postguerra

Les publicacions per a infants, fos quina fos la seva condició, també es varen veure afectades per les noves orientacions ideològiques, sobretot en les dècades dels quaranta i cinquanta. Els infants eren els futurs ciutadans als ulls del nou règim i, per això, calia insistir en la transmissió de determinats valors. Igualment, calia allunyar els nens de la nefasta influència que podien tenir algunes obres impreses en el període immediatament anterior i és per això que, també en aquest camp, les destruccions varen ser freqüents.

Evidentment, el llibre infantil es veia afectat també per la crisi estructural de la indústria editorial que es concretava en una precarietat de les condicions materials que ja s'han dibuixat en el capítol precedent. Així doncs, es pot dir que l'edició infantil, independentment de la seva llengua, va patir un retrocés notable en relació al període anterior. Certament, molts dels qui havien estat autors capdavanters i renovadors del gènere infantil —i també moltes de les editorials que més clarament havien apostat per aquesta renovació— ara estan fora de circulació: alguns han de marxar a l'exili i

¹⁵⁸ Borja de Riquer i Joan B. Culla, "El franquisme i la transició democràtica: 1939-1988", en: *Història de Catalunya*, p. 477.

¹⁵⁹ Sobre l'edició de llibres infantils d'Estela, vegeu Concepció Carreras, "Recordeu els àlbums Estela", p. 12-15.

¹⁶⁰ Es pot conèixer la història de l'editorial a Dolors Marín i Agnès Ramírez, *Editorial Nova Terra. 1958-1978 1958-1978: Un referent*, Barcelona: Mediterrània, 2004, 326 p.

¹⁶¹ Una mostra d'aquesta tímida obertura, la tenim en un catàleg especial de Joventut, publicat el 1953, on al costat de llibres en francès hi apareixen ara llibres en català, alguns dels quals, ens consta per l'anàlisi del fitxer de control d'edicions i tirades, havien estat impresos abans de la guerra i conservats per l'editorial.

d'altres es dediquen a la literatura per adults. Això afecta els autors catalans, per qüestions òbvies, però també molts autors castellans, alguns en nòmina de l'Editorial Joventut, com Antoniorrobes, que es va exiliar a Mèxic.¹⁶² D'altra banda, en opinió de García Padrino, el control ideològic que el nou règim aplicà al llibre infantil i juvenil,

... supondrá también el definitivo alejamiento de España del proceso de desarrollo que seguirá el libro infantil y juvenil en Europa. A partir de 1945, con el final de la II Guerra Mundial, la literatura infantil europea sufrirá un profundo cambio, adoptando nuevos valores: libertad, solidaridad, autonomía del niño y del joven. La literatura infantil española caminará por sendas bien diferentes durante la dictadura.¹⁶³

Aquesta situació es perllonga fins als anys seixanta, quan es començaran a publicar traduccions de les obres més innovadores del panorama europeu.

A l'Espanya de la postguerra, el món de l'edició per a infants estava constituït per algunes editorials que havien sobreviscut el naufragi de la guerra a les quals, poc a poc, se n'afegeixen de noves. Entre les primeres, cal destacar les editorials de tipus religiós, que en el nou context ideològic recuperen un paper perdut en el període republicà i durant la Guerra Civil, com la Librería Salesiana Balmes i la Hormiga de Oro, de Barcelona, i Razón y Fe, de Madrid. També continuen mantenint el seu pes específic els "transatlàntics" de l'edició, com ara Sopena i Seix Barral, a Barcelona i Aguilar y Espasa Calpe, a Madrid i les editorials més especialitzades en llibre infantil, com ara Joventut, Molino, Roma, Maucci i Araluce a Barcelona o Calleja, a Madrid. Però, en aquest moment, també apareixen noves propostes com les de Gilsa, Escelicer o Boris Bureba a Madrid o Aymà, Argos, Bruguera, Ferma o Lucero a Barcelona.

Des del punt de vista del seu contingut, la característica més evident de les publicacions per a infants als primers anys quaranta, és la de l'ajustament a les directrius polítiques del nou règim, que tenen com a eixos essencials l'exaltació dels valors familiars, la fixació de la moral a partir de la religió i la transmissió dels temes històrics que contribueixin a reforçar el lema "una, grande y libre", sempre amb una perspectiva d'adoctrinament ideològic de les noves generacions. La funció "educativa" que s'atorgava el nou règim reclamava una literatura infantil de tipus didàctic, més pròpia dels segles XVIII i XIX que no de la seva pròpia època, que havia de servir per a transmetre i inculcar en les noves generacions d'espanyols, les bases ideològiques del "movimiento".

¹⁶² Sobre aquest autor, vegeu Aurora Díaz Plaja, "Donantoniorrobes", en *CLIJ*, núm. 78, 1995, p. 7-14.

¹⁶³ Jaime García Padrino, *Libros y literatura para niños...*, p. 501.

D'altra banda, la producció de llibres per a infants i joves potencia una clara diferenciació sexual, d'acord amb una educació discriminada, ja que els valors i rols que s'atribueixen als nens difereixen dels que se suposen en les nenes. Així, no només els temes sinó també els autors s'atribueixen a un o altre. Per a les nenes, abunden les obres que transmeten els valors tradicionalment femenins, com els de l'abnegació i la virtut, que es mantenen fins i tot en les circumstàncies difícils per les que travessen les protagonistes; mentre que els nens consumeixen, preferentment, còmics o, a tot estirar, novel·les ambientades en el conflicte bèl·lic. Com veurem, Joventut no escapa a aquestes tendències, però encara que adapta la producció a la nova situació, manté un elevat percentatge de traduccions en el seu catàleg per a nens, seguint les tendències que ja havien marcat el seu programa editorial abans de la contesa. En paraules de Teresa Duran:

Juventud, Aymà i Ariel van ser les editorials que van mantenir viva la torxa d'una cultura digna per als infants, ni que fos a base de traduir el millor del que es produïa llavors a Europa.¹⁶⁴

A partir dels anys cinquanta, aprofitant l'inici d'una certa obertura en el sistema, començaran a aparèixer noves editorials, preferentment en castellà. En aquest sentit, les innovacions més interessants vindran de la mà d'editorials petites, poc conegudes o que no es dediquen específicament a la literatura infantil: així, Editorial Cigüeña que el 1952 publica l'obra de José María Sánchez-Silva, *Marcelino, pan y vino*, amb què va guanyar el prestigiós premi internacional Andersen l'any 1968. Però també es creen grans editorials com Doncel, fundada el 1958, a iniciativa de la Delegación Nacional de la Juventud que, tot i els seus orígens, va significar un canvi important en la trajectòria de la literatura per a nens.¹⁶⁵ Evidentment, la majoria dels títols que publicava, preferentment a la col·lecció "La ballena alegre", dirigida per Joaquín Aguirre Bellver, tenien un to encara molt "local",¹⁶⁶ però a partir dels anys seixanta farà aportacions molt destacables com la de Pilar Molina *Ut y las estrellas* (1964) o la d'Angela Ionescu *A la estrella por la cometa* (1962). Una altra editorial que, per aquestes dates, renova els seus plantejaments és la veterana Aguilar, amb les diverses sèries de la col·lecció "El globo de colores". Sense oblidar les aportacions de l'Editorial Noguer que, a partir de 1959, comença a publicar les seves interessants col·leccions "Cuatro vientos" i "Mundo mágico", on aparegueren traduccions d'autors estrangers, amb il·lustracions originals,

¹⁶⁴ Teresa Duran, "L'evolució històrica al llarg del segle", p. 39.

¹⁶⁵ Jaime García Padrino, *Libros y literatura para niños...*, p. 519.

¹⁶⁶ Amb l'excepció d'una traducció d'Astrid Lindgren, *Rasmus y el vagabundo*, del 1960.

algunes tan significatives com *Jim Botón y Lucas el maquinista* de Michael Ende (1962).

Pel que fa a l'edició en català, la situació és, com diu Teresa Duran,¹⁶⁷ la d'apagada general. Amb la llengua i els autors que havien estat els artífexs de la florida de la literatura per a infants del període noucentista, prohibits, la producció es limita a obres en castellà, en general de volada ben curta.¹⁶⁸ Segons Teresa Rovira, ni tan sols es pot parlar ni de literatura infantil “clandestina” ni de literatura infantil de “l'exili”.¹⁶⁹ Els primers intents de reparició cal situar-los a finals de 1946¹⁷⁰ quan, a remolc de la tímida reparició de la literatura catalana per a adults, es publiquen algunes reedicions de novel·les de Folch i Torres, uns *Contes meravellosos* de Lola Anglada i unes *Faules* de Ferran Soldevila (1948).¹⁷¹ Per part de l'estat, aquesta és una època d'una certa obertura lingüística, però només per a obres ja editades o de caire local, que es concretarà en l'edició de la col·lecció de “Rondalles” publicades per Ariel (1949-1954), amb textos de Lull, Mistral, Verdaguer, Guimerà, Casaponce i Alcover, obres considerades de caràcter folklòric i, per tant, poc compromeses.¹⁷²

En aquest context de tímida obertura, Joventut serà una de les primeres editorials a publicar en català, i posarà al mercat una versió catalana de l'obra *Mis Canciones* de Palmira Jaquetti,¹⁷³ i una reedició dels *Sis Joans* de Riba (1951), il·lustrat,

¹⁶⁷ Teresa Duran, “L'evolució històrica al llarg del segle”, p. 31-46.

¹⁶⁸ No obstant, tot i ésser prohibits, molts llibres infantils en català romanen als dipòsits de les editorials. En el cas de Joventut, certament, al catàleg *Lista de obras disponibles. Llibres en català publicats per l'Editorial Juventud. 1953*, sota l'epígraf «Altres llibres en català publicats per edicions Mentora. Llibres per a infants», hi trobem existències dels títols següents: *La dansa de les fulles*, *Contes animats*, *L'edat d'or*, *Emili i els detectius*, *Petits contes per a nois petits*, *Pinotxo*, *L'illa del tresor*, *Cançoner de Nadal*, *En Compta-naps*, *El minyó del cop de puny*, *La nit de Sant Joan*, *Quatre nois genials*, *La volta al món en 80 dies* i *L'auca de les bèsties*. De cap d'aquestes obres en tenim constància d'edicions posteriors a 1939. El fet que en el catàleg s'indiqui expressament que es tracta d'edicions de Mentora reforça encara més la idea que eren exemplars romanents de les impressions anteriors a 1939 i que havien quedat al magatzem de l'editorial, encara que en realitat, la majoria d'aquestes obres porten peu d'impremta de Joventut. Cf. l'apartat 5.3.2 Les vendes de Joventut, pàgina 273.

¹⁶⁹ Teresa Rovira, “La literatura infantil i juvenil”, p. 460.

¹⁷⁰ Això si exceptuem els permisos atorgats a l'Editorial Moll, el 1941 per a la publicació de les *Rondaies mallorquines* i, el 1944, per a la publicació de *l'Aplec de rondaies mallorquines i Les millors rondalles de Mallorca*, de Mossèn Alcover, ambdues amb l'obligatorietat de constar amb el títols i el pròleg en castellà, tal com recull M. Josepa Gallofré i Virgili a *L'edició catalana i la censura franquista...*, p. 448-449.

¹⁷¹ Teresa Rovira, “La literatura infantil i juvenil”, p. 452.

¹⁷² Teresa Rovira, “Libros infantiles en catalán”, p. 327.

¹⁷³ Així consta en el catàleg publicat al febrer de 1951 on apareix amb el títol en castellà i amb la indicació “(con texto catalán)”. Aquesta versió es ven al preu de 14 ptes. mentre que la castellana en costa 12. No s'ha pogut localitzar cap exemplar d'aquesta edició, tot i que a la biblioteca Santa Creu es pot consultar un exemplar de la versió en castellà que conserva un sobre encartat on, probablement, hi devia haver el text en català a què fa referència el catàleg, la qual cosa justificaria el preu més elevat de la versió castellana.

esplèndidament, per Josep Narro.¹⁷⁴ A partir de 1952 l'Editorial Selecta reedita les versions de clàssics universals —Andersen, Defoe, Twain i Kipling— traduïdes per Carner i Manent, que ja havia publicat Editorial Catalana als anys vint i que, ara, apareixen a la Biblioteca Universal.¹⁷⁵ També s'edita una curiosa traducció de la celebrada obra de Sánchez Silva, *Marcel·lí pa i vi*, de la mà de l'Editorial Artigas, el 1955.¹⁷⁶ D'altra banda, en aquest moment s'obre per a alguns llibres concrets, la possibilitat de fer algunes traduccions, fins ara prohibides, i així el 1957 es publica la versió catalana de les aventures del *Rei Babar*,¹⁷⁷ feta per Carles Riba i editada per Aymà.¹⁷⁸

A finals de la dècada dels cinquanta, aquesta relativa permissivitat permetrà que determinada societat catalana, més lligada amb el fet religiós, impulsi la creació d'algunes noves editorials d'inspiració cristiana, com Estela que, a partir de 1961, tradueix els “Àlbums Bíblics” de Flammarion i els “Àlbums du Père Castor” en la col·lecció “Llibres infantils Estela”. Aquesta col·lecció es publicava amb les il·lustracions originals, la qual cosa representà la introducció al nostre país de corrents il·lustratius nous.¹⁷⁹ Estela publicarà també obres d'edificació i de moral adreçades als més joves, amb la perspectiva de renovació del Concili, tal com farà Nova Terra, una altra editorial d'inspiració cristiana, que inicia també una col·lecció de llibres infantils, “Els contes de la tia Sara”.¹⁸⁰ D'aquest època és també la primera col·lecció de novel·la per a joves, “Sant Jordi” (1958-1963) de l'Editorial Arimany que, essencialment, publicava traduccions dels clàssics de Verne¹⁸¹ i que, com indica Teresa Mañà, serà una

¹⁷⁴ Aquesta obra ja havia estat publicada el 1928, a les Edicions La Mirada de Sabadell i, anteriorment, en forma de contes individuals, per Editorial Muntañola, a partir de 1918, amb il·lustracions de Xavier Nogués i Joan G. Junceda. Curiosament, l'obra *Sis Joans* no apareix en cap llista ni catàleg de 1951 i, en canvi, apareix en la *Lista de obras disponibles. Llibres en català publicats per l'Editorial Joventut. 1953*, on s'indica el preu de 35 ptes. Un altre llibre de Riba, *Perot Marrasquí*, havia sortit l'any anterior. Cf. M. Josepa Gallofré. *L'edició catalana i la censura franquista...*, p. 335 i 377.

¹⁷⁵ Aquesta col·lecció reuní títols com *Robinson Crusoe* (1953), publicat en dos volums, *Tartari de Tarascó* (1952), *L'amic Fritz*, (1953), *Les aventures de Tom Sawyer* (1953) i *L'elefant blanc, robot* (1955).

¹⁷⁶ José Maria Sánchez-Silva. *Marcel·lí pa i vi* (1955).

¹⁷⁷ Altres títols de la col·lecció Àlbums Babar són *Babar i la vella senyora* (1957) i *La infància de Babar* (1957).

¹⁷⁸ Concepció Carreras, “Babar i les seves edicions”, *Faristol*, p. 51.

¹⁷⁹ Estela també publicà la versió catalana de *El petit príncep* de Saint-Exupéry (1959) i engegà una col·lecció autòctona, “El nus”, on es publicava el Premi Ruyra de novel·la juvenil i altres obres d'autors catalans — Vallverdú, Teixidor, Saladrigas i Estradé, entre d'altres— i traduccions. Cf. Concepció Carreras, “Recordeu els àlbums Estela”, p.12-15.

¹⁸⁰ En aquesta col·lecció publicaran Marta Mata i altres autores vinculades amb el moviment de renovació pedagògica, com M. Eulàlia Valeri i M. Àngels Ollé. Cf. Dolors Marín i Agnès Ramírez, *Editorial Nova Terra...*, 326 p.

¹⁸¹ Atres títols de la col·lecció Sant Jordi són les dues traduccions de Jules Verne, *La volta al món en vuitanta dies* (1958) i *Viatge al centre de la Terra* (1959) i l'obra de Rafael Tasis i Marca, *Aventures de Romà Kalbris* (1959).

de les primeres a publicar nous autors catalans, com ara Josep Vallverdú que el 1960 veurà aparèixer la seva primera obra, *El venedor de peixos*.¹⁸²

D'aquest panorama desolat de l'edició de la postguerra i d'obligat atur per a molts autors, només en podem destacar la labor d'alguns pocs il·lustradors que tot mantenint el que havia estat la tradició il·lustrativa catalana des del noucentisme, s'adapten com poden als nous aires i, sobretot, al nou tipus de publicació.¹⁸³

2.5.3 De l'obertura al canvi de règim

Com ja s'ha vist, gairebé tots els autors coincideixen a situar la data de 1962 l'inici d'una lenta recuperació de l'edició a l'Espanya franquista. Aquesta recuperació ve marcada, d'una banda, per una certa permissivitat en la publicació d'obres de temes d'actualitat internacional, sempre amb enfocament més o menys acadèmic. De l'altra, a partir de 1962, amb la desaparició de la prohibició de traduir al català les obres actuals estrangeres,¹⁸⁴ diverses editorials barcelonines que fins al moment havien publicat únicament en llengua castellana, comencen a fer-ho també en català,¹⁸⁵ la qual cosa es concreta en un increment de les edicions en aquesta llengua que, dels 368 títols del 1964 passen als 548 el 1966, encara molt lluny dels 865 títols, entre llibres i opuscles, que havien aparegut l'any 1936.¹⁸⁶

Les diverses manifestacions de contestació al règim que, com s'ha vist, s'havien succeït durant la dècada dels cinquanta, obliguen a una certa flexibilització que, a partir de 1962 es concretarà en canvis en l'estructura de poder, amb el nomenament de Fraga Iribarne com a nou ministre d'Informació i Turisme, i en les noves polítiques per al món editorial, impulsades pel nou ministre i que haurien de cristal·litzar en la Llei 14/1966 de 18 de març, de premsa i impremta. Tot i que la llei "Fraga", com és coneguda,

¹⁸² Teresa Mañà, "La Literatura infantil catalana de los 60", *Cuadernos de Literatura Infantil y Juvenil*, núm. 65, (octubre, 1994), p. 8.

¹⁸³ Citem a tal d'exemple, l'obra d'Elvira Elias i Mercè Llimona, pel que fa a les dones, i de Segrelles, Longòria, Riera Rojas, J. Bocquet i J. Juez, que reveurem amb deteniment en l'apartat corresponent, ja que tots ells varen treballar per Joventut.

¹⁸⁴ Decreto de 27 de septiembre de 1962. Citat per Teresa Rovira, "La literatura infantil i juvenil...", p. 462.

¹⁸⁵ Així, Destino publica Josep Pla a la seva col·lecció El Dofi, però també publiquen obra en català Vergara i Lumen (1962), Mateu, Nauta, Herder i Plaza i Janés i encara d'altres. Això farà possible que aquests títols es recopilin al repertori Llibres en Català 1967 que, amb les seves 3.303 referències, mostra la vitalitat de l'edició en aquesta llengua. No obstant, cal remarcar que moltes de les edicions que hi apareixen porten peu d'impremta anterior a 1939.

¹⁸⁶ Francesc Vallverdú, "L'edició en català i l'experiència d'Edicions 62", p. 116-117.

suposa un canvi notable en molts aspectes no significa la desaparició del control sobre l'edició que ara s'acarnissarà especialment en les obres que tracten temes socials.

Aquesta obertura, limitada, propiciada per la nova llei de premsa fa que, en aquest moment, tinguin cert protagonisme moltes editorials progressistes que es dediquen a editar obres de pensament de la cultura europea contemporània, textos de política, economia i marxisme, però també traducció d'obra literària. D'altra banda, la renovació social al si de l'Església, impulsada pel Concili Vaticà II, crea un públic interessat pel llibre religiós de tall progressista. Aquestes editorials que renoven el panorama editorial, especialment a Catalunya, són el que Joan B. Culla i Borja de Riquer anomenen "editorials militants",¹⁸⁷ d'economia precària i en perpètua lluita contra la censura i en destaquen algunes que ja havien iniciat la seva activitat al període anterior, com Nova Terra i Estela (després Laia)¹⁸⁸ i també d'altres de recent aparició, com Ariel i Edicions 62. Pel que fa a l'edició en català, tot i que moltes publiquin també en castellà com Ediciones de Cultura Popular (1966), Dopesa (1968) i, encara que dedicades majoritàriament a la literatura, també Anagrama (1969) i Tusquets (1969). Aquest revifament del món editorial es donarà també a l'altra capital de l'edició, Madrid, i així, l'any 1966 assistim a l'aparició d'Alianza Editorial que publicarà una col·lecció revolucionària, "El libro de bolsillo", amb una presentació molt innovadora en les seves portades i que assolirà unes tirades espectaculars. Sobretot a partir de la promulgació de la llei de 1966, també n'apareixeran d'altres més compromeses amb els moviments socials d'esquerra com ZYX —més endavant, Zero (1964), Cuadernos para el Diálogo (1965), o Siglo XXI de España (1967), i Akal (1973) que, sobretot, editaven llibres de pensament polític contemporani i que sovint tenien contenciosos amb la censura.¹⁸⁹

Aquestes editorials modificaran notablement el panorama editorial espanyol, que ara veu consolidar noves modalitats de publicació.¹⁹⁰ Un dels aspectes més destacables d'aquesta renovació es detecta en la multiplicació de les col·leccions de butxaca, tant de tipus literari però, sobretot, d'assaig. Encara que ja hi havia hagut precedents, el plantejament ara és totalment diferent. No es tracta d'explotar un fons, canviant, simplement el format o l'aspecte. Aquestes col·leccions apareixien de bell nou, i estaven pensades per omplir els buits que tants anys de censura havien generat en el panorama

¹⁸⁷ Borja de Riquer i Joan B. Culla, "El franquisme i la transició...", p. 359.

¹⁸⁸ Com a exemple d'aquesta vitalitat del llibre de component religiós, Manent esmenta que Estela arribà a vendre 40.000 exemplars d'un llibre de Michel Quoist. Cf. Albert Manent, "Resistència i recuperació...", p. 215-238.

¹⁸⁹ Xavier Moret, *Tiempo de editores...*, p. 295-314.

¹⁹⁰ Valeriano Bozal, "La edición en España...", p. 91-93.

editorial. Es caracteritzaven per tenir una voluntat de difusió real entre els lectors a base, sobretot, d'oferir preus assequibles. Per això havien d'assegurar tirades molt altes i una bona distribució, la qual cosa implica, sovint, l'establiment de sistemes cooperatius de distribució.

Però, com comentarem més endavant, la nova llei no garantia, a la pràctica, la llibertat de publicació i es reservava la possibilitat de controlar, ni que fos indirectament, l'edició. Una de les novetats més destacables d'aquesta llei consistia en l'establiment de l'anomenat tràmit de consulta voluntària, que teòricament venia a suprimir el tràmit de censura prèvia. Aquesta consulta implicava un dictamen de censura —autoritzar o “desaconsellar” la publicació que en cap cas assegurava a l'editor que, més endavant, l'edició no pogués ser “segrestada” per l'autoritat governativa si s'interposava alguna denúncia. En opinió de Georgina Cisquella, la llei, en la seva calculada ambigüitat, deixava tota la responsabilitat en els editors ja que no els protegia mai. Això va generalitzar els segrestos, les sancions governatives, els judicis contra editors i, finalment, el tancament de les editorials més conflictives.¹⁹¹ L'altra novetat era el registre d'empreses editorials. Aquest darrer punt va ser molt conflictiu ja que no es desprenia del text que la no obtenció del número de registre impliqués, de fet, la prohibició d'editar. No obstant, el règim utilitzaria aquest procediment com a arma per a impedir el funcionament normal d'algunes empreses, especialment d'aquelles que apareixen aprofitant les minses esquerdes que obre aquesta llei, que per una o altra raó varen veure anul·lada la seva inscripció al registre i denegada la capacitat d'editar. A Catalunya, es varen veure molt afectades per aquest tema editorials com Estela o Ediciones de Cultura popular.¹⁹²

En finalitzar aquest període, sembla que l'edició catalana enceta un camí de normalització definitiva, que vindria marcada per la gran fita que suposa, el 1969, l'aparició de la *Gran Enciclopèdia Catalana*, empresa d'una gran complexitat i no exempta de dificultats al llarg de la seva realització. No obstant, tot i evidenciar una millora evident en la situació no és fins al 1975, amb la mort del dictador que s'eliminen definitivament totes les traves a l'edició i es pot parlar de normalitat absoluta en el món editorial a Espanya.

¹⁹¹ Georgina Cisquella, José Luis Erviti i José Antonio Sorolla, *La represión cultural en el franquismo...*, p. 73-88.

¹⁹² Georgina Cisquella, José Luis Erviti i José Antonio Sorolla, *La represión cultural en el franquismo...*, p. 75-87.

2.5.4 El llibre infantil en el moment de la represa

En l'àmbit del llibre infantil i juvenil, 1962 és també una data significativa que estableix un canvi en la producció. Els canvis polítics permetran, en general, una major permissivitat que, sobretot, tindrà efectes en relació a la producció infantil en llengua catalana. Efectivament, és aquest moment que s'autoritza la publicació de llibres en llengua catalana sempre “es tracti d'obres educatives”,¹⁹³ la qual cosa permetrà l'aparició de nombroses iniciatives editorials a Catalunya, fet que “inicia el camí cap a una certa normalització” en opinió de Teresa Rovira.¹⁹⁴ Teresa Duran, en l'article ja esmentat, denomina aquest període “L'au fènix”, que reneix en un moment propici en què la societat civil sembla recuperar una iniciativa en tots els terrenys. “A partir d'aquestes plataformes infraestructurals —diu Teresa Duran— que tenen com a projecte la recuperació cultural, la literatura catalana, amb una mirada molt atenta envers allò que hi ha a l'altra banda dels Pirineus que no pas a allò que queda per sota de l'Ebre, comença la seva renaixença...”¹⁹⁵

Aquest impuls, en el cas de l'edició catalana, vindrà d'una banda, dels sectors més progressistes de l'Església que ja havien creat unes primeres editorials a finals dels anys cinquanta i que ara donaran cobertura a diverses iniciatives per a “normalitzar” la llengua, que es materialitzaran en l'aparició de les primeres revistes infantils en català de després de la guerra. Però a banda de la qüestió idiomàtica, *Cavall fort* (publicada pel bisbat de Vic des del 1961)¹⁹⁶ i *L'infantil* (iniciada al Seminari Conciliar de Solsona i refeta a partir de 1963),¹⁹⁷ són revistes renovadores tant en la presentació com en el contingut. En aquest sentit, es distancien el model imperant fins aleshores, derivat del “tebeo”, tot incorporant reportatges, narracions i jocs, a imitació d'algunes revistes belgues, com el *Journal de Tintin*.¹⁹⁸ Aquestes revistes permeten una plataforma

¹⁹³ Decreto de 27 de septiembre de 1962. Citat per Teresa Rovira, “La literatura infantil i juvenil...”, p. 462.

¹⁹⁴ Teresa Rovira, “La literatura infantil i juvenil...”, p. 462.

¹⁹⁵ Teresa Duran, “L'evolució històrica al llarg del segle”, en: Teresa Colomer, dir. *La literatura infantil i juvenil catalana...*, p. 41.

¹⁹⁶ El 1961 apareix *Cavall fort*, impulsada per Josep Tremoleda i neix com a publicació dels Secretariats catequístics de Vic i Girona. Cf. Enric Larreula, *Les revistes infantils catalanes de 1939 ençà*, Barcelona: Edicions 62, 1985, p. 85-112.

¹⁹⁷ El 1951, el seminari de Solsona va publicar la primera revista catalana per a infants de la postguerra, *L'infantil*. Traslladada el 1963 a Barcelona, fou dirigida pels germans Manuel i Miquel Àngel Sayrach. En l'actualitat i des de l'any 1973, la revista s'anomena *Tretzevents* i des de 1968 és publicada per Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Cf. Enric Larreula. *Les revistes infantils catalanes...*, p. 112-132.

¹⁹⁸ De l'any 1968 al 1973 es reprèn la publicació d'*En Patufet*, però en aquesta nova etapa no s'adapta als gustos dels nous lectors i acaba desapareixent.

d'expressió a nous escriptors i nous il·lustradors, que constituiran l'eix de la renovació general del llibre infantil català de la dècada.

Aquestes inquietuds del món religiós coincidiran amb les del món educatiu que, als anys seixanta, esdevindrà l'altre agent impulsor del llibre infantil en català. Així, a aquelles escoles catalanes que ja havien estat creades a finals dels anys cinquanta amb l'objectiu de recuperar la línia pedagògica catalana d'abans de la guerra, s'afegeixen un bon nombre d'iniciatives repartides per tot Catalunya que, a més, pretenen modernitzar aquesta tradició tot incorporant els corrents de la pedagogia europea de l'època. És el que s'anomena "escola activa" que, lluny d'utilitzar els materials didàctics que sustenta l'escola oficial, requerirà d'una producció editorial específica i contribuirà així a la creació d'un mercat nou, molt lligat, sempre, a la pròpia escola i consolidarà lectors "normalitzats" en llengua catalana.¹⁹⁹

Precisament amb una gran vinculació amb aquests moviments de renovació pedagògica es funda el 1963 l'Editorial La Galera, una de les més emblemàtiques del canvi en el món de l'edició de llibres per a infants.²⁰⁰ Com indica Teresa Mañà, els llibres d'aquesta editorial responen a les noves necessitats didàctiques dels mestres d'aquestes escoles i, en gran part, estan escrits i dibuixats per ells mateixos.²⁰¹ Així, la primera col·lecció "La Galera d'or", de contes per als més petits, està pensada per reforçar l'aprenentatge de la lecto-escritura. Amb el temps, l'editorial anirà ampliant les col·leccions fins a cobrir totes les edats lectores: "Desplegavela", "Nous horitzons", "Contes populars" i "Fables", a més de la celebradíssima "Els grumets de la galera". En aquesta col·lecció es publicaran les obres guanyadores de premi Folch i Torres de literatura infantil (instituit el 1963) i, també, les primeres obres dels nous escriptors de literatura infantil i juvenil que dominaran la producció dels anys setanta i vuitanta. Entre els seus títols hi trobem obres de tall històric —amb una clara intenció de recuperar i posar a l'abast dels nois i noies un coneixement que els ha estat vedat a l'escola— i també obres que assagen un incipient realisme social,²⁰² que impera a l'Europa contemporània i alguns dels seus títols es convertiran en els primers best-sellers del llibre infantil en català. En definitiva, es tractava que la lectura d'obres literàries omplís el buit que l'escola

¹⁹⁹ Albert Manent cita, entre d'altres les escoles Virtèlia, Betània, Nausica, Isabel de Villena, Tau, i Santa Anna i es recupera l'Institut Tècnic Eulàlia. En una segona etapa, Costa i Llobera, Laietania, Sant Gregori talhita. Oblida, però, la tasca continuada que van seguir fent les escoles del Patronat Escolar de Barcelona, hereves de la millor tradició pedagògica catalana. Cf. Albert Manent, "Resistència i recuperació catalana durant el franquisme", p. 231.

²⁰⁰ *La Galera: 25è aniversari...*, 156 p.

²⁰¹ Teresa Mañà, "La literatura infantil...", p. 8.

²⁰² Caterina Valriu, *Història de la literatura infantil i juvenil catalana*, p. 132.

franquista propiciava i que els nens i nenes catalans poguessin adquirir consciència de quina era la seva llengua, la seva història i la seva cultura, sense oblidar una clara voluntat ideològica, que impregnava la producció de realitat social, sempre des d'un punt de vista progressista. És en definitiva, una certa substitució de la fantasia per una mena de realisme més aviat idealista, que es desenvolupa en un àmbit molt proper al lector —família, escola, relacions socials...—, sempre idealitzat, i que evita els conflictes greus.²⁰³

En aquesta línia podem inserir la feina de Lumen²⁰⁴ que, a partir de 1963, publica obres preferentment il·lustrades i posant molta cura en les traduccions.²⁰⁵ També Lito publica en ambdues llengües, entre 1962 i 1963, històries d'animals d'autors i il·lustradors d'aquí. I encara d'altres, com l'Editorial Ferma amb la seva col·lecció “Avió de paper”, que combina traduccions amb publicacions d'autors catalans; o Jaimes, que edita en català els còmics que apareixien per lliuraments a l'*Infantil* i al *Cavall fort*, la majoria dels quals provenien d'originals francesos de l'escola belga.

Altres editorials d'aquest període que es dediquen a l'àmbit pedagògic, són Tàber i Teide dedicades, preferentment, a l'edició de llibres de divulgació en català per a infants, aquesta darrera amb la publicació de la col·lecció “Avui Sabreu”, que tracta temes de naturalesa i d'història. D'altra banda, continua la seva tasca Aymà que, a més de continuar amb l'edició dels “Àlbums Babar”, ja esmentats, inicia als anys seixanta la col·lecció “Volta al Món”, que tracta sobre la vida dels nens a altres països.

A Catalunya, l'edició en castellà per a nens i nenes està representada per les antigues editorials com ara Molino o Joventut, però també Labor que, entre 1964 i 1969 publica la col·lecció “Selección de cuentos y leyendas”, preferentment d'autors estrangers. També trobem Timún Mas que, entre el 1962 i el 1968, publica “Los cuentos del Colorín” i una interessant col·lecció il·lustrada amb espectaculars fotografies a tot color, obra de l'alemany Ralph Hermanns, que explicava la vida dels nens d'arreu del món a

²⁰³ Caterina Valriu, *Història de la literatura infantil i juvenil catalana*, p. 168-169.

²⁰⁴ Aquesta editorial de tipus religiós va ser fundada als anys quaranta. No obstant, és a partir de 1960 i de la mà d'Ester Tusquets, que comença a publicar llibre infantil, en català com s'ha vist, però també en castellà, dins la col·lecció “Grandes autores”, que s'inicia amb uns quants títols d'autors reconeguts en la literatura per a adults que ara escriuen per a infants com ara Ana M. Matute, amb l'obra *El Saltamontes verde* (1960), i José M. Pemán amb *Cuentos para grandes y chicos* (1961).

²⁰⁵ Algunes mostres d'aquesta producció estrangera serien les obres de l'alemany Janosch, *Història de Valek, el cavall*, (1963) traduït per Miquel Martí i Pol o del també alemany Rainer Zimnik, *Els timbalers* (1963), sense oblidar *Les Aventures de Topo Gigio* de Guido Stagnaro (1964) o, ja al final del període l'original proposta gràfica de Leo Lionni, *Frederick* (1969), en traducció de M. Aurèlia Capmany.

partir d'una anècdota quotidiana. En aquesta època també publiquen en català algunes editorials castelleses, com ara Editorial Bruguera que edita versions en català d'obres publicades en castellà a la seva famosa sèrie "Històries", ara anomenada "Col·lecció Històrics" o l'Editorial Roma, amb la col·lecció "Clarí", de contes populars adaptats.

A rebuf de la renovació que es dona a Catalunya i també a altres indrets perifèrics on es publica en llengua autòctona, el panorama de la literatura infantil en llengua castellana sofreix una renovació profunda i s'incorporen autors contemporanis a la creació literària per a nens. Apareixen editorials lligades al món de l'educació gràcies a la publicació de llibres de text renovats, que s'adeqüen millor als mètodes pedagògics que, poc a poc, es van introduint al país i que, complementàriament, comencen a editar per a nens i nenes. Així, Santillana (1960), i l'Editorial Anaya (1958), de Salamanca, que començaran la seva trajectòria com a editors de llibres de text, ampliaran el negoci a la ficció i, aquesta darrera aviat posarà al mercat una col·lecció de novel·la juvenil on publicarà autors estrangers de reconegut prestigi com Meindert de Jong i Karl Bruckner, l'obra del qual *Sadako quiere vivir* (1964) havia ingressat a la llista d'honor del Premi Andersen l'any 1962.

En el camp de la literatura infantil i juvenil, els primers anys de la dècada dels setanta implicaran una profunda renovació que es detectarà en tots els aspectes. D'una literatura marcadament pedagògica que predomina als anys seixanta, que s'allunya de la fantasia per acostar-se al realisme però que descriu una infància que viu en un món ideal, passem a una producció literària més variada, basada en l'antiautoritarisme i que reivindica el valor de la fantasia en l'imaginari infantil.²⁰⁶

En aquest moment de canvi que, cronològicament, depassa el límit del nostre estudi, Joventut també destacarà amb algunes de les propostes més innovadores del mercat, que tot just recull els canvis que provenen d'Europa i que, a Catalunya, arribaran immediatament. Són obres que modifiquen el model infantil en el sentit d'una relació més oberta i igualitària amb els adults i que, d'altra banda, trenquen amb els aspectes més pedagògics de la dècada precedent. S'amplien els paradigmes de família, els conflictes es fan més complexes i més intensos, es renoven els temes —i es tracten els "poc adequats", com el sexe, la mort o el dolor—, s'amplien també els gèneres i, especialment, es modifiquen les regles per a la construcció literària que fins ara havien regit per a la literatura infantil.²⁰⁷ L'humor, l'absurd i la fantasia prenen una nova

²⁰⁶ Teresa Colomer, *La formació del lector literari*, p. 63.

²⁰⁷ Teresa Colomer, "Últimos años de la literatura infantil y juvenil", p. 14-23.

dimensió²⁰⁸ i, de fet, algunes obres publicades per Joventut a finals dels anys seixanta, com *La abuelita en el manzano* (1969), ja s'inscriuen en aquesta línia de realisme fantàstic. En serà més representativa la de Gianni Rodari, *Cuentos por teléfono* (1973), obra que proposa una relectura de la fantasia com a gènere però que, alhora, renova les tècniques literàries, com ho fa també l'obra *Ai Filomena, Filomena!* (1977) de Miquel Obiols. D'altra banda, Joventut traduirà algunes de les primeres obres s'inscriuran en la línia de la presentació dels nous models familiar, com la de Maria Gripe, *El papa de noche* (1975).

Com a símptoma evident de tots aquests canvis, l'aparició de noves editorials anirà acompanyada de la desaparició d'altres que havien marcat tota una època i així, per exemple, Araluce, que havia estat una de les editorials emblemàtiques de l'edició de llibre infantil en castellà a Barcelona deixarà de publicar a mitjans dels anys seixanta.²⁰⁹ Malgrat la competència cada vegada més gran d'altres editorials “de tota la vida”, com Joventut o Molino, es mantindran —amb altibaixos— fins a l'actualitat.

²⁰⁸ Caterina Valriu, *Història de la literatura infantil i juvenil catalana*, p. 188.

²⁰⁹ Entre 1957 i 1963 la Biblioteca Nacional comptabilitza un total de 66 títols d'Araluce, tots ells reimpressions. A més, a partir de 1959 aquestes obres apareixen amb un peu d'impremta compartit entre l'Editorial Araluce i l'Editorial Cooperativa Popular.